ŠETNJE KROZ ETNOGRAFSKI MUZEJ

U ZAGREBU

2.1662

K 977

Šetnje kroz Etnografski Muzej u Zagrebu

Privremeni vodič

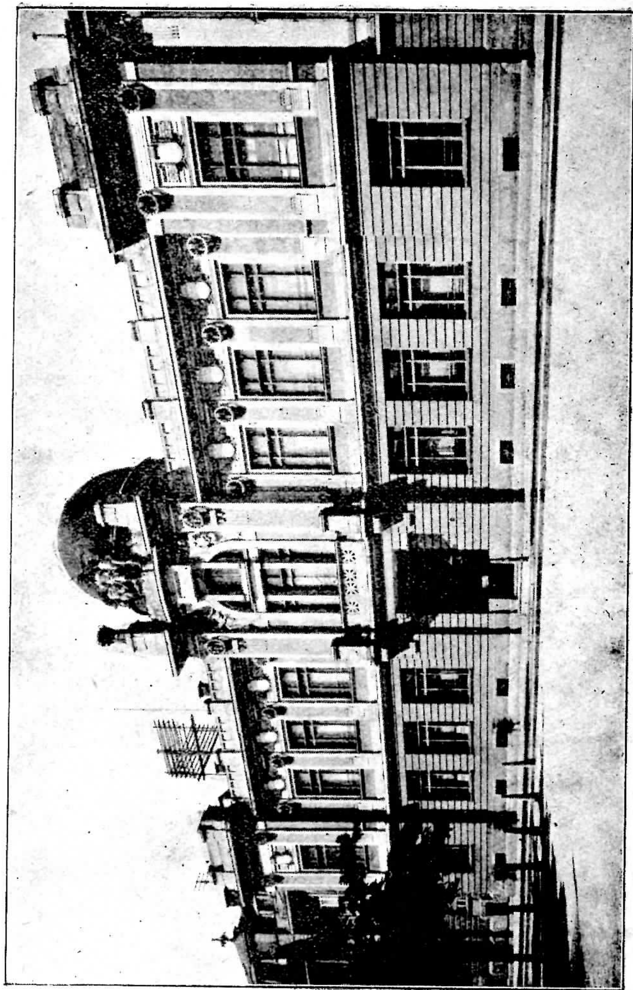
Sastavio:

Dr. Mirko Kus-Nikolajev
asistent Etnografskog Muzeja u Zagrebu

Izdao: Direktor S. Berger

Zagreb 1927.

Zgrada Etnografskog Muzeja u Zagrebu.

Ove »Šetnje kroz Etnografski Muzej« nisu rađene prema uobičajenoj šabloni muzejskih vodiča i to iz narednih razloga: U prvom redu nije naš Etnografski Muzej, kao mlada institucija još definitivno uređen a i smješten je u prostorijama, koje ne odgovaraju u potpunoj mjeri zahtjevima etnografskih zbiraka, i u drugom redu za prvu informaciju ne bi takav vodič mogao posvema odgovarati potrebama posjetnika, jer kod nas još uopće nema nikakve muzejske ni etnografske literature, koja bi bila pristupačna širim krugovima.

Zato je bila moja namjera, da zaokružujući pojedine dvorane, ne pružim u tolikoj mjeri detaljan opis pojedinih predmeta, koliko da glavne odlike narodnih rukotvorina osvijetlim prema njihovom karakteru i tipu.

Opširnije sam se pozabavio i sa vanevropskom zbirkom, kako bi uz opće etnološke refleksije i sami predmeti primitivnih kultura bili jasnije izraženi.

Na taj način ove »šetnje« nisu registar izloženih predmeta, već su sami predmeti unešeni u sliku, koja ima da pruži osnove za razumijevanje naše narodne kulture i umjetnosti. Time mislim, da će biti do neke granice udovoljeno prvom traženju posjetnika našeg muzeja.

Tom prilikom se zahvaljujem gg. direktoru S. Bergeru i upravniku prof. Vl. Tkalčiću za savjete,

kojima su mi išli na ruku kod izrađivanja ovih »šetnja«.

Ujedno se zahvaljujem muzejskoj slikarici gdi prof. Zdenki Sertić, koja je izradila naslovnu stranu i crteže.

Izdanje ovih »šetnja« omogućeno je iz privatnih sredstava osnivača i direktora muzeja g. S. Bergera.

Zagreb, Etnografski Muzej u augustu 1927.

M. K. N.

N. B. Posjetioci se upozoravaju, da kod samog pregledavanja zbirka, dolazi u obzir tumačenje od str. 20 i dalje.

UVOD

Velik dio naše javnosti prožima neka jeza kad se spomene riječ: muzej. Kod njih to izaziva istu predstavu kao arhiv ili registratura. Dakle neke vrsti superlativ dosade. Taj svijet sebi zamišlja muzej kao stovarište starih stvari oko kojih se mota nekoliko kratkovidnih starkelja, koji ispunjavaju svoj dnevni rad time, da te stvari neprestano registriraju i premještaju, pišu cedulje: »Ne diraj u predmete« i trajno mirišu na pet metara po naftalinu.

Iskreno da priznamo, nije nikakvo čudo da se takvo mišljenje učvrstilo. Naš svijet stoji još vrlo daleko od određenog i sistematskog rada, i u današnjem periodu literarnog i naduvenog shvaćanja naučnih kvaliteta, voli da se premješta u neke velike, maglovite koncepcije, nego da se riješi na to, da sa čvrstih temelja detaljnog rada konstruiše naučnu zgradu. A taj t. zv. suhoparni, bezidejni detaljni posao je za njih sinonim sa muzejskim radom. Muzejski radenik se obligatno shvaća kao naučni nadničar, koji cijeli svoj život balansira između sabiranja, za »život bezvrijednih«, stvari i potpune indiferentnosti prema stvaralačkom radu. On je neke vrsti sterilni »bihervurm« samo što mjesto po knjigama, prekapa po starim stvarima i ostacima.

Mora se priznati, da su još tamo sredinom prošloga stoljeća mnogi muzeji uistinu bili slagališta i magazini raznih stvari, čija je vrijednost postala iluzorna, uslijed onog besciljnog prikazivanja i izlaganja. Sabirali su se kojekakvi kurioziti, bez naučne podloge, pa je doista mnogi muzej izgledao kao panoptikum sa voštanim kipovima, dvoglavim zmijama ili ženama sa dvijestotine kila težine. Vjerojatno je, da ima i danas takvih institucija, koje još uvijek drijemaju, sabiru i popisuju.

Ali kako je cijela nauka u drugoj polovici prošlog stoljeća doživjela svoju renesansu, tako su to i muzeji. Od prijašnjih magazina postala su rasadišta nauke, i svježi dah naučnog rada pročistio je i onu mutnu atmosferu, koja je prije prekrivala muzejski rad.

Naročito su prehistorijski i etnograsfki muzeji naglo procvali. Velike ekspedicije sa skupocjenom opremom, te sve intenzivnija kolonijalna politika i nastojanje, da se kolonijalni narodi upoznaju; pa onda naučno gledanje, da između prehistorijskih forma života čovjeka i današnjih primitivnih naroda postoje veze i sukladnosti, izgradile su ove muzeje kao središta jedne nauke, koja je od dana do dana sve više rasla i zahvatala u krug historije i razvoja čovječanstva uopće.

Trebalo je doduše mnogo vremena, dok se izgradilo saznanje, da je objekt etnologije, kao i etnografskih muzeja, prvenstveno s a m č o v j e k. Ako je moguće i nešto pretjerano, ali svakako je vrijedno, da se spomene shvaćanje jednog od ponajboljih modernih etnologa H e i n r i c h a S c h u r t z a:

»Baza etnologije je čovjek sam, posmatrač i posmatrani, i time su izrečene velike poteškoće ali i vanredne odlike etnologije. Ova nauka ne može eksperimentirati sa mrtvim tvarima kao fizika i hemija, ona ne može postavljati pokuse iz kojih bi se mogli izvesti sigurni zakoni. Ali zato su predmeti, koje nam pokazuje nama srodni i pristupačni neposrednom posmatranju i saznanju. Ako našu zadaću samo nešto dublje zahvatimo, približava se etnologija filozofiji i deduktivni metod u dobrom smislu, koji zahtijeva i filozofija, ne smije ni njoj ostati stran. U našoj sopstvenoj nutarnjosti treba da pronađemo nagone, koji su kod naroda izazvali običaje najrazličitijih vrsta. U svakom od nas, naravno pristupačno samo objektivnom pogledu, leže klice, koje su kod drugog individua, prilikama, izopačene do najčudnijih zabluda čovječanstva. Potreba, da se na tom temelju zgrada nauke na novo i čvrsto izgradi, istupaće tim jače, što ćemo bolje spoznati, da niko ne može indukcijom, samim ispoređivanjem činjenica steći pravu sliku o bitnosti čovječanstva. Mi se moramo sami sebi povratiti, moramo mrtve rezultate istraživanja naroda osvježiti sopstvenom krvlju; i u t o m smislu tražimo d e d u k t i v n u e t n o l o g i j u.«

Da najprije konstatujemo, što uopće podrazumijevamo pod e t n o l o g i j o m ili n a u k o m o n a r o d i m a u š i r e m s m i s l u r i j e č i. To će nam biti jasnije, ako je podijelimo na njene dvije glavne sastavne grupe: 1. e t n o g r a f i j a k a o d e s k r i p t i v n a i l i o p i s n a n a u k a o n a r o d i m a i 2. e t n o l o g i j a, u u ž e m s m i s l u r i j e č i, k a o a n a l i t i č k a i u p o r e d n a n a u k a o n a r o d i m a. Zadaća je etnografije, da sakupi kulturnu svojinu naroda kao što je govor, religijski izražaji, moral, običaji, so-

cijalna stanja, stanovi, nošnja, oružje, oruđe itd. da je uredi i opiše. Zadaća je etnologije, da uporedi zakonitosti duhovnog i socijalnog života naroda, koje rezultiraju iz tih činjenica i da iz toga povlači zaključke obzirom na razvoj kulture. Prema tome bi opća etnologija bila nauka, koja se bavi ljudima udruženim u prirodne društvene zajednice i njihovim duhovnim i materijalnim životom. Koliko se etnologija bavi izumrlim narodima govorimo o paleoetnologiji ili prehistorijskoj arheologiji ili kratko prehistoriji. U okvir naučnog rada etnologije ulazi i antropologija kao biološka nauka o čovjeku kao dijelu prirode, koja, naročito obzirom na izučavanja zakona o naslijeđu, razlika u ljudskom rodu (rase), djelovanja vanjskih upliva itd. u velikoj mjeri podupire etnološki rad. Prehistorija kao nauka o fizičkim, kulturnim i socijalnim životnim uslovima izumrlog čovjeka, neminovno je potrebna etnologiji jer unosi svijetla u razvoj čovjekove kulture uopće. Bez prehistorije nema etnologije.

Već u samoj definiciji etnografije leži i zadaća, koju imaju da vrše Etnografski Muzeji: sakupljanje duhovne i materijalne kulturne svojine naroda. Ali tim ni izdaleka nijesu dovršene njihove zadaće, oni ni u kojem slučaju nisu i ne mogu biti samo sabirališta i registrature materijala, već su i duhovna središta za njegovo izgrađivanje.

Svoju glavnu zadaću, da istraži naročito kulturnu historiju primitivnog dijela čovječanstva nastoji etnografija izvršiti na taj način, da sabere sve kulturne elemente u njihovim najrazličitijim formama i na njihovom temelju izgradi razvojno-historijsko nizanje ljudske kulture, na kojoj je čovječanstvo radilo od svog početka. Stvaranju te razvojno-historijske zgrade kulture čovječanstva imaju prema tome da služe i Etnografski Muzeji.

Sabiranje tih kulturnih elemenata mora ići brzim tempom, jer kulture primitivnih naroda kao i primitivnih slojeva pojedinih naroda, koje nam daju taj materijal, dnevno se sve više gube u nepovrat pod pritiskom agresivnog prodiranja evropejske kulture i njene tehnike, a i njenih poroka.

Problem metoda istraživanja je teško u nekoliko crta odrediti. W. Foy ga ukratko prikazuje na ovaj način: »U glavnom se radi o tome, da se proučavaju kulturni slojevi unutar raznih narodnih grupa. Onda se opažaju u potisnutim, na zabačena područja, ograničenim kulturnim elementima, najstarije kulturne forme: opaža se, kako su preko njih naslagani mlađi kulturni slojevi, preformirani opet drugim kulturnim strujama, tako da su se samo na malo mjesta održali u većoj čistoći, itd. Tako dobivamo najprije sliku o stvarnim pojavama u kulturnoj istoriji, čiji se fizički i geografski uzroci imadu još da prouče. Ovdje sad dolaze u obzir kao pomoćne nauke psihologija u najširem smislu riječi (individualna psihologija i psihologija naroda) i antropogeografija«.

Obzirom na organizaciju samih etnografskih muzeja skroz je radikalno shvaćanje Frobeniusa: »Putovanje, sabiranje i gomilanje u ormarima, nije u mom smislu još spasavanje ovih dokumenata svjetske istorije. Krpe i ostaci, koji dijelom sačinjavaju etnografske zbirke, po sebi su prilično bezvrijedni. Ali njihova vrijednost leži u tome, što su prilozi živoj istoriji razvoja. Oni nisu

ništa drugo već vanjska obilježja, mrtve mase, kojima treba udahnuti život«.

Na svaki način treba, da se kod organizacije etnografskih muzeja, posveti glavna pažnja čovjeku-stvaraocu, njegovim odlikama, razvojnim karakterima i da se u tom vidu pristupi određivanju njegovih produkata. Čovjek je, ako se pravo hoće, glavni izložbeni objekat etnografskih, kao i prehistorijskih muzeja.

Razumljivo je, da je na početku bilo protivno. Sabiralo se od reda i bez obzira. Razlog tome je konačno i činjenica, da je sama etnologija nauka mlada, koja se tek zadnjih decenija formira i izgrađuje. Službena godina rođenja etnologije pada u god. 1839. osnivanjem Société d'Ethnologie de Paris. Što je bilo prije bio je bezimeni diletantizam, bezvrijedan za nauku. Od epohalnih uspjeha Darwina započinje, sistematsko produbljivanje i proširivanje etnologije. Ali ni to nije išlo brzo ni lako. Trebalo je vremena dok se izgradila i problematika i metodika etnologije. Kao i svaka nauka, tako je i etnologija morala proći svoj revolucionarni period, svoje doba previranja.

Prije nekih 70 godina pisao je antropolog W a i t z, da su naročito pogođeni oni naučni problemi, koji leže između naučnih područja ili zahvataju u nekoliko takvih područja. Time je prvenstveno mislio na antropologiju, u koju je uvrštavao i etnologiju. Još prije kojih 10 godina tvrdio je F o y, da etnologija još nije tačno odredila svoju suštinu i svoje zadaće, dok je na pr. G ü n t h e r držao, da je potrebno, da naglasi, da je etnologija postala samostalna nauka.

Treba naglasiti, da su u vrijeme, kad se etnologija počela formirati, bili njeni nosioci ljudi sa

širokim, ali pretežno praktičnim pogledima na samu nauku i njen karakter. Teorijsko i potpuno iskorištivanje materijala bilo je nemoguće, jer se u glavnom radilo o njegovom određivanju i raspoređivanju. Prvi nosioci etnologije bili su upravo muzejski radenici, koji su morali sve svoje snage uložiti u praktičan rad, pa tako nije odmah ni došlo do postavljanja okvira, koji je potreban svakoj nauci.

A onda su naučenjaci, koji su pridolazili etnologiji iz susjednih područja donosili sa sobom metode svoje uže nauke i tako povezali osnovne probleme etnologije uz druga naučna područja. To je bila ona teška situacija, u kojoj se nalazila etnologija u početku svog života kao samostalna nauka, o kojoj govori W a i t z. Etnologija još nije imala svoj nutranji, izgrađeni život već se više ili manje prilagodila kojoj susjednoj nauci. Tim se ne može reći, da su naučne kvalitete etnologije bile oštećene. Naprotiv. Problemi etnologije bili su osvijetljeni sa raznih strana, u njoj su bili primjenjeni razni naučni metodi, što je etnologiji davalo veliku elastičnost i sačuvalo je od dogmatiziranja i ukrućenosti.

Nekoliko primjera će ilustrovati puteve kojima je etnologija išla. Filozofa W a i t z a potakla su psihološka pitanja, da pređe na studij etnologije. Njegovo djelo je dovršio geograf G. G e r l a n d. — Geograf F. R a t z e l smatra etnologiju kao »granu na velikom stablu prirodnih nauka«, što čini i njegov učenik H e i n r i c h S c h u r t z, koji doduše ne izbjegava i psihološke metode.

Biološki školovani, i ako su se služili psihološkim metodima, bili su A. B a s t i a n i njegova škola. Struji, koju je on zastupao, dobro je do-

šla i poznat »Völkerpsychologie« Wilhelma Wundta. Wundt uzima kao predmet svog izučavanja »čovjeka u svim odnošajima, koji prelaze granice pojedinačnog života i oslanjaju se na uzmjenično duhovno djelovanje, kao njihov opći uslov.«

Posebno stanovište zauzimaju W. Foy i F. Gräbner, koji etnologiju smatraju ako historiju kulture i kao ogranak historijskih nauka.

Od nauka, koje su u trajnoj vezi sa etnologijom, i s njom sačinjavaju i teorijsko i praktično jedinstvo, jesu: antropologija i prehistorija. Bez ovih nauka je nemoguće izgrađivanje etnologije, kao što je obratno svaka od ovih nauka u vezi sa etnologijom, te bez nje ostaje sakata i nepotpuna.

Medjutim se u glavnom u ovim raznim gledanjima radi o metodičkim putevima, dok se problematika slabije mijenja. Ona je i u glavnom sve do danas zadržala dva tipa, o kojima ćemo prigodom ovih šetnja još imati prilike da govorimo. Radi se o činjenici, da se kod raznih i udaljenih naroda i narodnih grupa nalaze jednaki ili slični običaji, materijalna kultura i drugo što se može svesti na isto podrijetlo. U određivanju tog podrijetla postavila je etnologija dva problema. Jedna struja, koju je vodio Adolf Bastian tumači istovjetnost iz istih osnovnih duhovnih zasada, koje su zajedničke cijelom čovječanstvu i koje pod istim uslovima proizvode i iste kulturne produkte. Škola Friedricha Ratzela ne priznaje jednakost duhovnih zasada kao jedini princip, već ide za tim, da istraži, da li ta istovjetnost ne počiva na selenju kulturnih forma. Pri tome ne misli Ratzel uvijek na velike seobe naroda, koje su izvjesna kulturna dobra prenosila, već na sukcesivno prodiranje, koje se moglo odigravati i u većim vremenskim razmacima.

Sve što smo u nekoliko crta spomenuli, izmijenilo je tokom vremena i same muzeje, koji su bili sada prvi instituti za novu nauku. To je još povećala činjenica, što se sada gubila ona prijašnja odlika isključivog praktičnog rada kod muzejskih radenika i što su oni danas gotovo svugdje i predstavnici i same nauke. Svako može ocijeniti od kolike je ogromne važnosti ovo sjedinjenje praktičnog i teorijskog rada.

Karakter i izgled muzeja se sasvim izmijenio. Problemi, koji se dnevno nicali i koji su sve više samog čovjeka postavljali u najbliži naučni vidokrug, izbijajući iz njega najveći naučni kapital, našli su upravo u muzejskim radenicima svoje glavne pobornike.

Određivanje čovjeka, kao prve naučne vrijednote etnologije, stavilo je naučni život etnografskih muzeja u trajnu pokretnost i vibraciju, kao što su i problemi samog praktičnog rada postali sve kompl ikovaniji i diferenciraniji. Na pr. u mineraloškom muzeju ostaje kremen (SiO^2) dok bude vijeka i svijeta kremen. Drugo je na pr. u etnografskom muzeju. Ornamenat na jednoj našoj seljačkoj peči ostaje doduše također ornamenat, ali što dalje i dublje siže naše proučavanje narodnih ornamenata, to oni primaju sve nove odlike. Tu se sada nameću pitanja: prehistorijska, psihološka, tehnička, migraciona itd. što sve tom ornamentu na seljačkoj peči daje karakter živog, oduhovljenog. Logično je, da je prema tome i ovaj muzejski, praktični rad sasvim drugačiji nego u drugim muzejima. On je tijesno isprepleten sa teorijskim pretpostavkama i

zahtijeva trajni, duhovni kontakt sa samim predmetima.

Ako se muzejski posao, što se danas i neminovno mora, poveže sa naučnim radom i problemima, koje je iznijela etnologija a o kojima je bio govor, pa ako se svaki novi etnografski tip osvijetli sa svih strana onda se muzejski rad odvija kao naučni rad par excellence.

ZBIRKE

Svojim radom i uspjesima, te priznanjima stranih i domaćih naučenjaka, naš zagrebački Etnografski Muzej već je odavno došao u središte interesa i naše šire javnosti a pogotovo stranih naučenjaka. Računajući, da je ova institucija srazmjerno mlada, pa da je i sama etnografija, nauka koja tek stiče simpatije i pristaše kod laika, onda je ta popularnost naše institucije od još većega značenja.

Pa ako hoću, da prikažem kako se odvija rad i život u tom muzeju, onda mi je prvenstveno zadaća, da iznesem u nekoliko crta istorijat toga muzeja.

Prve klice i prve želje, da se uz osnivanje Narodnog Muzeja osnuje i jedno etnografsko odijeljenje, pojavljuje se već četrdesetih godina prošlog stoljeća za vrijeme procvata naše nacionalne romantike. I ako su naši ondašnji »domorodci« bili isključivo diletanti i amateri, ipak je njihova patriotska oduševljenost, koja je doduše bila uperena protiv kulturnih šikanacija bečkog dvora, te prema tome imala političku pozadinu, pokrenula niz akcija od kojih doduše mnoge nisu uspjele ali zato su za kasnija vremena ostavile vidne tragove.

Tako nije došlo ni do osnivanja etnografskog muzeja. Ali ideja je ostala živa. Petar Matković i

Franjo Rački, koji su putovali po Rusiji isticali su važnost osnivanja takvog muzeja u Zagrebu upirući na etnografske institucije u Rusiji. Pogotovo je, poznata, česka etnografska izložba u Pragu g. 1895. pokrenula naše javno mišljenje, da se pristupi uređenju jedne etnografske izložbe, iz koje je trebao, da se razvije etnografski muzej. — Ali tek za vrijeme sokolskog sleta 1910. god. primila je ta ideja i svoje konkretne forme. Do ostvarenja nije opet došlo. God. 1914. pokreće Dr. Vel. Deželić st. kod »Braće Hrvat. Zmaja« na novo to pitanje, ali je već za akciju bilo kasno. Došao je svjetski rat, koji je zakopao tolike kulturne ideje i planove.

Ne može se reći, da kroz to vrijeme nije bilo privatnog rada na polju sabiranja narodnih rukotvorina. Razni sabirači su trajno skupljali i time uščuvali mnoge vrijedne predmete od propasti. Ali sva su ta nastojanja bila uokvirena i bez velikog zamaha, što je i razumljivo: nedostajala su sredstva.

U glavnom osnivanje muzeja bilo je potisnuto u pozadinu. Kako bi se stvari bile razvile iza rata, o tome je naravno sada nemoguće govoriti. Ali u to vrijeme već preuzima akciju za osnivanje muzeja u ruke čovjek, koji dolazi iz praktičnog života i koji svoje planove realizira bez one naše uobičajene, beskonačne, diskusije. To je veletrgovac i današnji muzejski direktor S. Berger.

S. Berger je poreklom Slovak, sin sitnosopstvenika, koji je već u svojim mladim godinama imao kontakta sa narodom svog zavičaja, gdje je uočio sve karaktere narodnog života i narodnih vještina. Još vrlo mlad dolazi u Hrvatsku, gdje se u Sisku, — prigodom jedne duhovske procesije, gdje je imao prilike da upozna živopisne narodne nošnje, — kod njega svjesno javlja želja da poradi na uščuvanju tih narodnih vještina.

Kao trgovac posvetio je naročitu pažnju hrvatskoj kućnoj industriji, koju je nastojao da u sopstvenoj tkalačkoj školi, gdje se radilo po starim narodnim motivima, što više pridigne i unapredi. Kroz godine njegova djelovanja, kad mu se sa strane mjerodavnih krugova ondašnje Zemaljske Vlade nije ničim pošlo u susret, osim praznim obećanjima, on je izobrazio oko 2000 tkalja. Već sam taj rad je od istorijskog značenja za čuvanje naše narodne umjenosti, kao što je bilo od velikog privrednog značenja, uposlujući množinu seljakinja. Ujedno je Berger sakupljao na svojim putovanjima predmete narodne umjetnosti, koji su sačinjavali neprocjenjivu zbirku.

Držeći u vidu, da su predmeti narodne umjetnosti od neprocjenjive vrijednosti, pa podupirajući osnivanje Trgovačko-Obrtničkog Muzeja 1905. kao i Muzeja za Umjetnost i Umjetnički Obrt 1903. u Zagrebu, Berger je namjeravao, da narodno blago koje je bilo u njegovom posjedu skoncentriše u jednom muzeju.

Svoju ogromnu zbirku predao je S. Berger narodu i tako je od nje nastala okosnica današnjeg Etnografskog Muzeja u Zagrebu, koji bogatstvom svoje zbirke zauzima jedno od prvih mjesta među sličnim institucijama sviju kulturnih naroda. To je bilo g. 1919. Danas je naš Etnografski Muzej proširen i upotpunjen, koliko se to moglo uslijed obligatne naše bolesti nemara i nestašice sredstava, te je i jedan od najvidnijih spomenika naše nacionalne kulture.

Međutim je i tu osnivanjem Fonda S. Bergera

bilo ipak omogućeno intenzivnije djelovanje oko sabiranja narodnih umjetnina.

*

Ako se pođe sa glavnog ulaza muzejske zgrade preko velikog, impozantnog i ćilimima bogato iskićenog stubišta, — koje se na sredini razdvaja u dva krila, koja s lijeva i desna obuhvataju muzejsko predvorje, — dolazi se do glavnog dijela muzejskih zbirka. Na razdjeljenim stubištima vise uljene skice pokupskih pejsaža izvedene od slikara S. Sabljaka, koji je stekao vidne zasluge također za primjenu narodnih ornamenata, naročito u drvorezbariji.

Ulaz u gornje muzejske prostorije je preko lijevog krila stubišta. Već prvi pogled u dvoranu ostavlja duboku impresiju.

Nije moja namjera, da samo opišem predmete i njihov smještaj, već, da s njima u vezi iznesem u glavnim crtama život i običaje našeg sela.

Ali prije nego prekoračimo prag, da upozorim još na jednu važnu stvar, koja je upravo u vezi sa izloženim predmetima. To je muzejsko poslovanje. Osim administrativnih i ekonomskih poslova u muzeju, glavna je zadaća naravno posvećena sortiranju i izlaganju predmeta. Ako je poznato odakle potiče koji predmet, od čega je izrađen, kako je star itd., nije nikakva poteškoća, da ga se izloži. Naravno o ukusu onog, koji izlaže predmet, ovisi, da li će i estetski djelovati ili ne će. Kod izloženih predmeta obično je priložen crtež muzejske slikarice prof. Zdenke Sertić, kojim se izloženi predmet tumači kao i crtež kroja dotične odjeće, koji izrađuje Tereza Paulić.

S izloženim predmetima, natpisima i sl. obično je za laika i zaključen sav muzejski rad. Ako je

slučaj, da su predmeti nabavljeni pod sigurnim uslovima, onda nije teško s njima raspolagati i smještati ih. Ali to nije uvijek slučaj. Za mnoge i mnoge predmete treba odrediti, odakle su, od čega su, čemu su služili itd. i sve to traži ne samo veliku stručnu spremnost, nego i elastičnost u mišljenju i stvaranju zaključaka, kao i veliki naučni oprez, da se čovjek ne — posiječe. Pogotovo je to slučaj kod privatnih zbirka, koje su došle u muzej i čiji vlasnici, amateri, nisu predmete odredivali po etnografiji, već po njihovoj umjetničkoj sadržini, a često i samo po formi.

Ali sa svim tim još nije muzejski rad zaključen. Predmete treba izučavati, dovoditi u vezu sa životom iz kog su izrasli i čiji su izražaj. Svaki onaj ornamenat, što ga kakva patriotska licejka precrta za svoju plesnu toaletu, je jedan dio ne samo umjetničke, već opće duhovne kulture našeg naroda. Idemo još dalje. Svaki taj ornamenat je dio istorije čovječanstva uopće. U njega je uvezena kultura i duh stoljeća. I sve to treba razrediti na skali razvoja, treba naći početne forme, prvobitni elementarni izražaj i iz njega povući nit našeg i općeljudskog duhovnog progresa. Jer u tome, mislim, da se slažete sa mnom, da je umjetnost vidni znak duhovnog života jedne kulturne zajednice i jednog kulturnog stepena. Nije ornamenat samo neki ukras, on je dio života naroda i tako ga treba shvatiti. Naročito je u ornamentu usredotočen najsuptilniji umjetnički izraz jedne cjeline. Mi ćemo još o tome na drugom mjestu govoriti. Ako sad uzmete, da je težište muzejskog rada proučavanje objekata, koji spadaju u njegov djelokrug, dakle u slučaju našeg etnografskog muzeja, proučavanje materijalne i mo-

ralne kulture prvenstveno našeg seljačkog naroda onda seljačkih grupa drugih naroda te primitivne kulture vanevropskih naroda, onda ćete priznati, da je taj rad i te kako opsežan i kompliciran i da traži punog čovjeka.

Kad smo se sada upoznali s osnovnim smjernicama muzejskog načina rada, možemo preći prag prve dvorane.

I. DVORANA.

Na početku dvorane na lijevo, u koju se najprije ulazi, pa odmah na lijevoj strani, nalazi se odjeljenje sa narodnim muzičkim instrumentima.

Svakako je potrebno, da se posebno naglasi muzička nadarenost našeg naroda, koja se očituje u popijevkama, plesu te u samim muzičkim instrumentima. Važne su seoske pjesme, koje pokazuju još uvijek živu i stvaralačku snagu našeg naroda. Te pjesme obično nastaju kao posljedica kakvog događaja u selu i u koliko imadu vrijednost šire se dalje. Podloga događaja se gubi ili izmjenjuje i popijevka širenjem zadržava samo još svoju melodiju. Posebne su obredne pjesme, kao jurjevske, žetelačke i druge, koje su i najstarije, i pjevaju se prigodom posebnih obreda na tim svetkovinama ili zgodama. Za Liku je karakteristično »ojkanje«, kantiliranje na »oj« sa neodredenim glasom. Od narodnih plesova imamo pretežno u Slavoniji kolo, koje se pleše uz svirku i pjevanje. Uobičajeni instrumenat uz ples u Slavoniji su *gajde.* Muzičke fraze kola su kratke 8-16 takta. Mjera je

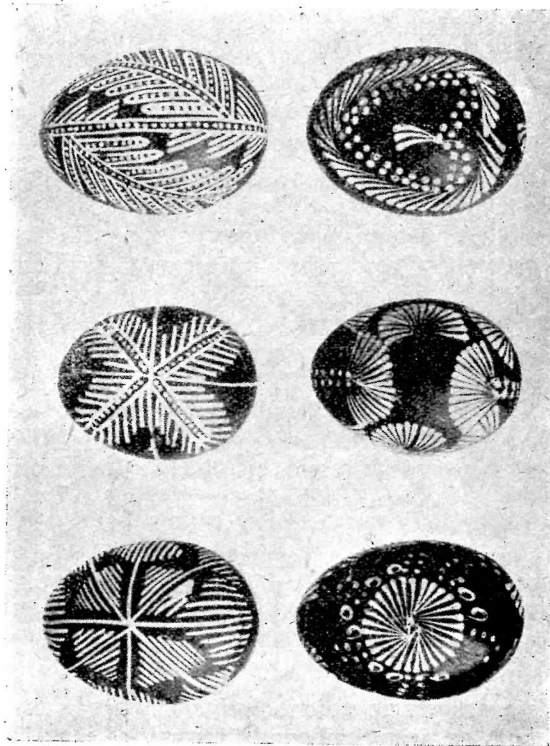
$^{2}/_{4}$. Karakteristično je kod tog plesa prigovaranje šaljivo pričanje događaja, peckanje, itd. Kolo se uvijek pleše na otvorenom prostoru i na svečane dane, naročito na proštenjima i crkvenim slavama pa u svatovima.

U zapadnim krajevima naše Otadžbine kolo se sve više gubi a mjesto njega širi se ples u parovima. Ujedno se izgubilo pjevanje uz ples i ostala je samo svirka. I u upotrebi instrumenata: *violina i »bajs«* (violončelo sa tri žice, naročito u okolici Zagreba i u Zagorju) opaža se upliv zapada. Pleše se obično u zatvorenim prostorijama Obljubljen je ples »drmeš« sličan polki sa $^{2}/_{4}$ mjerom ali tempom bržim od kola. Od narodnih instrumenata su se *gusle* sasvim izgubile, *»tamburice«* se danas izrađuju mogo i fabrički za čitave zborove, jedino se još na selu u Slavoniji i Lici izgrađuju gajde. Svuda je raširena *frula* sa raznim varijantama ali prevladava *dvojnica* (dvoglasna frula). Frule su obično lijepo dekosane, bilo sa upaljenim ili rezbarenim ornamentima.

U tom odjeljenju, u uspravnim vitrinama, izložena je i bogata zbirka *pisanica* ili *uskrsnih jaja.* Šaranje uskrsnih jaja je posebno poglavlje u našoj narodnoj umjetnosti, koja se danas približava svom svršetku.

Jaje susrećemo gotovo kod svih naroda, naročito onih sa primitivnijom kulturom, gdje u njihovim običajima igra veliku ulogu. Svugdje jaje, već obzirom na svoju biološku funkciju, da se iz njega izleže novi, mali, živi stvor, reprezentuje i prikazuje životnu snagu, začetak i plodnost. Zato obično i padaju običaji povezani sa jajima u proljeće, u doba oranja i sijanja.

Naročito je kod tih pisanica od značenja njihovo šaranje u ornamentima, a pogotovo tehnika tog šaranja, koja je identična s onom u Orijentu,

„Pisanice" iz Slavonije.

kojom se šaraju tkanine a zove se batik-tehnika. Ta se tehnika sastoji u narednom: na jajetu se pojedine, za ornament određene, pruge prekriju voskom, pomoću posebne »pisalice«. Jaje se umoči u boju i mjesta prekrivena voskom ostanu bijela, kad se vosak skine. Umakanjem u drugu boju bojadišu se sada i ta bijela mjesta i tako dobivamo šaren ornamenat. Kod višebojnih ornamenata, naravno je, da je to umakanje dugotrajno i iziskuje dosta vremena i strpljivosti. Zato nije ni čudo, da se taj običaj na selu pomalo gubi, pa da se bojadiše kupovnim bojama, te posebnim papirima za bojadisanje. Slična tehnika se upotrebljva i kod izrade t. zv. turskih marama gdje kao pomoćno sredstvo za šaranje služi repa i krumpir.

Posebna je tehnika struganje ornamenta sa jednobojne kore jajeta. Tim struganjem dobiva se srazmjerno fina ornamentika, naravno sada bijela. Od boja, koje se najviše upotrebljavaju, tipične su: crvena, žuta i crna a češće se pojavljuje i smeđa, modra i ljubičasta, dok su ružičasta i zelena vrlo rijetke. Interesantno je, da se izbjegavaju na istom jajetu komplementarne boje: žuta i modra, zelena i crvena. Od ornamenata obični su ornamenti geometrijski i bilinski, dok životinjski rijetko dolaze. Jako prevladavanje bilinskih ornamenata ima po svoj prilici svoje podrijetlo u prvotnoj ulozi jajeta u pogledu plodnosti, naročito bilinskih organizama. Tako je i nastao bilinski ornamenat kao simbol te plodnosti, koju jaje predstavlja. Često se susreće kao ornamenat i krst sa kukama t. zv. svastika (njemački Hakenkreuz), koji siže daleko u prehistorijsko doba i izgleda, da je bio zajednički simbol vatre a poslije plodnosti sviju Arijevaca. Kao znak plodnosti dospio je vjerojatno i na pisanice, čije je porijeklo vrlo staro. Bojadisana jaja su nađena na pr. već u prehistorijskim germanskim grobovima. Vrijedno je još is-

taći šarena jaja sa napletenim ukrasom iz raznoboine vune.

Zbirka pisanica u našem muzeju obuhvata Bosnu, Dalmaciju, Slavoniju, Bjelokranjsku i Hrvatsku te Čehoslovačku i Bukovinu.

Daljnje odjeljenje zaprema namještena *seljačka soba iz Hrvatskog Zagorja,* pribavljena muzeju zauzimanjem slikara S. Sabljaka. Uz obični, karakteristično izrađeni, drveni seljački namještaj: sto, stolice, postelju, stelaže, kolovrat i dr. nalazimo seljački kovčeg na kome se zapažaju stilske forme starih rimskih sarkofaga, staro rasvjetno sredstvo luč, koje se danas gotovo više i ne upotrebljava, pa »vrtalek« u kome se uče djeca hodati. U uglu namješten je od seljaka izrađeni betlehem, a na stijenama vise seljačke slike rađene na staklu. Ta vrsta seljačke umjetnosti nije naša, već je iz alpinskih zemalja preko Slovenije došla do nas. Iznad svih tih predmeta visi na stropu drveni golub, kao simbol sv. duha, koji kući donosi blagoslov. Na zidu vise suhi klasovi žita, koji se čuvaju od jedne žetve do druge.

Sa desne strane stoje u vitrini postrojene dvije mankene sa odjećama bogato protkanim crvenom vunom iz *Pisarovine.* Crvena boja na seljačkim nošnjama označuje život i mladost i nose je pretežno mladi momci i djevojke.

Dalje je stolna vitrina sa izrezbarenim i išaranim *tikvicama* iz Slavonije. I ovo su predmeti narodne umjetnosti, koji se nalaze u stanju izumiranja. Za vrijeme velikih kućnih zadruga, gdje je postojala dioba rada, rezuckali i šarali su tikvice, kao i razne drvene predmete, čobani. U tom šaranju tikvica postigli su pojedini čobani vje-

štinu, da ni poslije, kad su odrasli i vršili poslove u zadruzi, nisu napuštali taj rad, već za vrijeme zimskih večeri nastavili sa šaranjem tikvica. U tom šaranju bilo je pravih umjetnika. Dovoljno je

Posavačka tikvica sa ružicom i granama

da se sa malo pažnje ogledaju izloženi primjerci, pa da se vidi, kako pojedini komadi i umjetnički i tehnički odskaču od drugih.

Za šaranje se upotrebljava posebna vrsta tikava: Lagenaria Vulgaris Ser. (franc. gourge-bou-

teille) i te tikve, koje su penjačice i služe samo za iskorištavanje njihove kore za posude itd., narod oštro razlikuje od bundeva, koje pužu po zemlji i služe za hranu.

Zrela tikva, koja je žućkaste boje, upotrebljava se za tikvice, koje se šaraju. Oblik tih tikvica je različit a može se za vrijeme dok tikva raste i vještački mijenjati, stiskanjem među drvene pločice.

Tikvice se šaraju kukastim nožićem t. zv. šaračem. »Ornamenti se obično nacrtaju najprije olovkom, pa se šaračem po dobivenim crtama povlači, ali se mora paziti, da šarač zareže u koru, a ne da je samo udubi. Ocrtane ornamentalne plohe ispunjavaju se mrežicom ili posmeđe dušičnom kiselinom. Mrežica se dobije tako, da se ploha iscrtka jednosmjernim paralelnim potezima, preko kojih se mogu ponovno iscrtkati jednosmjerni potezi pod nekim kutom, da se dobije prava mrežica. Ako su oči na mrežici prevelike, ubocaju se obično po njima točkice (»boce«) šilom ili crtice šaračem«. (A. Matasović).

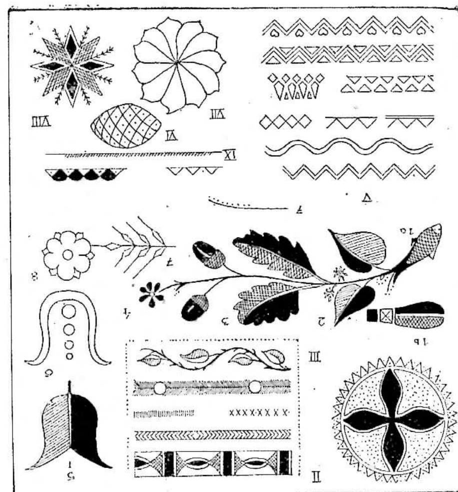
Sama se dušična kiselina prenosi na tikvicu obično guščim perom ili zašiljenim drvcem. Mjesta namazana sa dušičnom kiselinom prigrejavaju se uz vatru i time primaju smeđu boju, koja se lijepo ističe na žutoj kori tikvice. U pomanjkanju kiseline upotrebljava se i sok od duhana (bagoš).

Našarana tikvica maže se pougljenom orahovom jezgrom. Ugalj zalazi u brazde i na taj način izlaze crne šare. Tako zgotovljena tikvica polira se masnom platnenom krpom, da primi sjaj.

I ako ima nekih temeljnih ornamentalnih forma, kojima se obično služi kod rezbarenja tikvica, ipak je šarenilo tih forma, njihovo ispreplitanje,

kombiniranje i primjena ogromna. Šaranje tikvica susrećemo i kod primitivnih naroda. Tako na pr. na otocima u Oceaniji susrećemo što više i slične geometrijske ornamente kao i na našim tikvicama.

Osobito se često vraća ornament t. zv. zubra

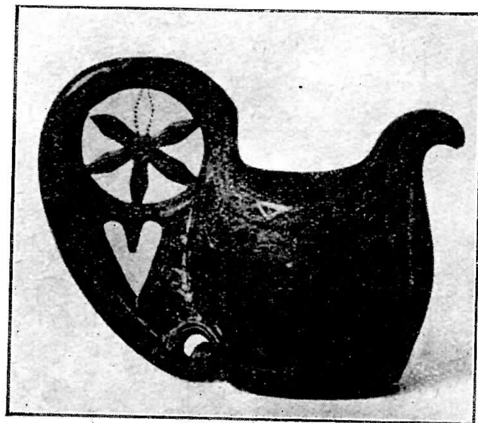

Ornamenti na tikvicama: I Okno. II. Šare. III. Vez. IV. Grana. (1. početak grane; a) riba, b) jezik; 2. lipov list i cvijet; 3. hrastov list i cvijet; 4. potočnica, 5. vezov list; 6. tulipan; 7. klas; 8. ružica.) V. zubre i zubrice. VI. Ubocana mrežica. VII. Sunce (ili svastika). VIII. Zvijezda. IX. Nareskana crta.

(njem. Wolfzahnornament), koji predstavlja cikcak liniju obično od trokuta. Ti trokuti nastali su od prepolovljenih romba a romb je stara ornamentalna figura, koju poznajemo iz prehistorijskih vremena i sigurno je kao i ostali ornamenti imala neko religijsko ili sakralno značenje. Tako su

nam na našim tikvicama ti zubrasti ornamenti glasnici jednog starog vremena, čiji se smisao vjekovima izgubio i još samo kod primitivnih naroda sačinjava jedan od ornamentalnih elemenata.

U uspravnoj vitrini pokraj vitrine sa tikvicama

„Kepčija" (pastirska čaša) iz Slavonije.

nalaze se *drvorezbarije* izrađene od seljaka, pretežno čobana. Većinom su ti, lijepim ornamentima, izrezbareni predmeti služili za ličnu upotrebu onog, koji ih je izrađivao: ogledala, škatulje za duhan, kepčije (čaše), korice za noževe itd.

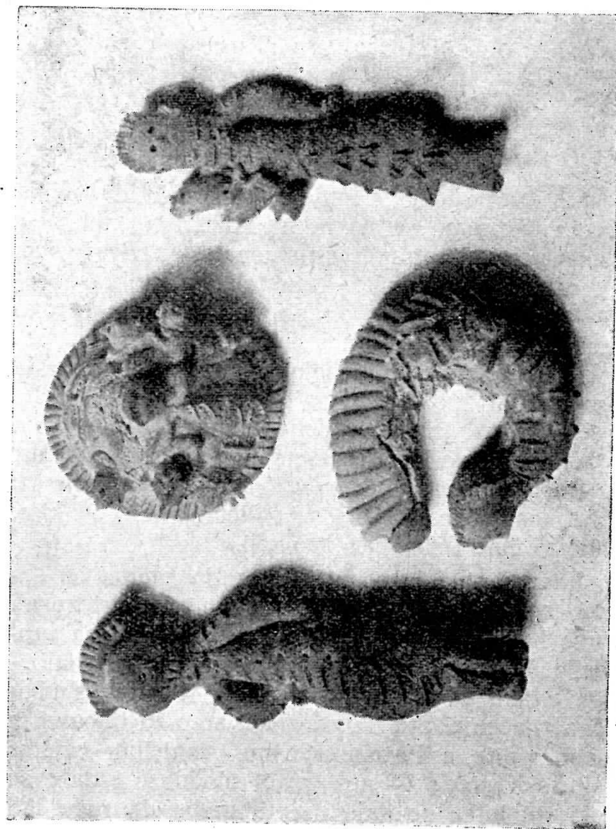
II. DVORANA.

Skrečući oko ugla smještena je na zidu velika zbirka *kožuha* sa bogatim kožnatim aplikacijama u formi raznih ornamenata, iz Brezovice, Vukomerca i Stupnika. I ta tehnika, koja sa rezuckanjem malih kožnih dijelova iziskuje mnogo rada i strpljivosti, danas je gotovo izumrla. Seljak oblači gradsko odijelo a kožuh zabacuje ili ako ga još može proda. Uz ove lijepe kožuhe vise i kožusi iz Sv. Nedelje, koji su, mjesto sa kožnim aplikacijama, urešeni bojadisanim šarama.

Podalje vise *kišne kabanice* od trave, koje su prije nosili čobani. Ove su odlično štitile od kiše, kako to čine i slamnati krovovi.

Interesantna je bogata kolekcija *kalupa od drveta za licitarije.* Nekoć su sami licitari rezali svoje kalupe i sami nosili svoje produkte na proštenja. Danas je to već obrt, nešto i industrijaliziran. Svaka od tih licitarija imala je svoje simbolično značenje. Što na pr. znači srce za ljubavnike lijepo vidite u Baranovićevom uspjelom baletu: licitarsko srce; — zec znači plodnost i daje se nevjesti, lutka se daje nerotkinjama da rode itd. Srodnog su podrijetla, samo su religijskog značenja, *votivi* od voska, koje susrećete odmah uz licitarije. Ti votivi daju se u zavjetnim crkvama u razne svrhe: srce, da se steče ljubav, dijelovi tije-

la da bi ozdravili, krave, da se otele itd. Bogatiji su davali votive, od srebra pa i zlata.

Svetački kolači.

Jednako religijsko-simboličko značenje imaju i *svetački kolači,* naročito božični, kojima se nastoji

steći ostvarenje raznih želja. Na pr. na kolačima izrađene domaće životinje imaju značenje za život seljaka: kvočke da nose jaja, krave, da im mlijeko ne presuši, svinje, da bi se dobro tovile itd. Te figure na kolačima, daju se iza crkvenog blagoslova životinjama u hranu.

Bogato je i posebno *crkveno odjeljenje,* u kojem su zastupani predmeti iz katoličkih i pravoslavnih seoskih crkava: religiozna plastika, kandila, putiri, vjenčane krune, ikone itd. Zbirka religioznih predmeta seljaka iz okolice Lepoglave, pokazuje barokne motive, koji su nastali pod uplivom Pavlina, koji su prije imali samostan u Lepoglavi, gdje je danas kazniona. Ističe se i bogata kolekcija licitarskih svijeća.

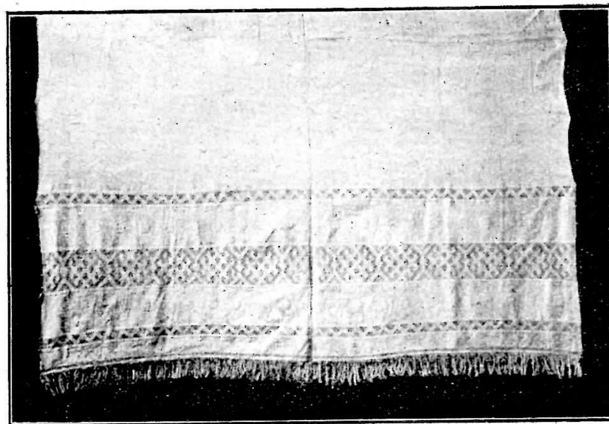
Uz crkveno odjeljenje je interieur *seoske sobe iz Podravskih sela:* Drnje, Botovo i Torčec, koju su sabrali i darovali tamošnji seljaci muzeju naročito potaknuti djelovanjem trojice veoma inteligentnih tamošnjih seljaka muzejskih povjerenika. Stare svjetiljke za ulje, i za kod kuće izrađene sveće, pa originalni stari namještaj, koji datira tamo iz prve četvrtine prošlog stoljeća, pa za domaću potrebu rađena keramika, razne čuture, tikvice, preslice, kolovrat, svatovske škrinje, zdelnjak itd. daju potpunu sliku jedne starinske seljačke sobe, kakva se danas sve rjeđe nalazi. Interesantne su zipke u kojima se djeca nose na krst i pokrivaju pečom t. zv. »zipkaricom« ako je dijete žensko, a zipkaricom i svilenim rupcem ako je muško. Može se usput spomenuti i jedan stari običaj iz okolice Siska, da su žene zipku nosile na glavi u crkvu ako je dijete bilo zakonito a ispod pazuha ako je bilo nezakonito.

Zaokrečući natrag imamo pred očima vitrinu,

sa etnografski vrlo interesantnim sadržajem. — Od mira u Schönbrunnu god. 1809. pa do g. 1813. bila je Hrvatska s desne obale Save do ušća Une kod Jasenovca, sastavni dio Napoleonove Ilirske provincije. Upliv Francuza u tim krajevima je bio velik, što više našao je svoje odraze i kod našeg seljaka. Tako vidite *seljačku nošnju iz Rečice* (kod Karlovca), gdje je potpuno primjenjen kroj ondašnjih vojničkih francuskih hlača na seljačke gaće. I samo ime pantalone, kako se te gaće zovu, potiče od francuske riječi pantalons. Mi ćemo još imati prilike, da u više mahova vidimo, kako je građanska i plemenitaška nošnja uplivisala na seljačku. Tako je za kroj i oblik nošnje u području Hrvatske bila od značenja podjela zemlje na župe i razna vlastelinstva, kao što je utjecala i kupovna roba, naročito u blizini gradova. Kmetovi na vlastelinstvima imali su posebne boje i urese, tako su kmetovi pavlinskog samostana u Lepoglavi nosili bijele surine sa gajtanima, kmetovi grofova Drašković u Trakoščanu sivkaste surine sa zelenim gajtanima, kmetovi grofova Oršić smeđe surine sa crvenim gajtanima itd. Ma da su feudalni posjedi tokom vremena propadali i makar da je nestalo kmetskog odnošaja još se danas opažaju tragovi tog nekadašnjeg stanja po seljačkim nošnjama tih krajeva.

Kad je baš prije bio govor o Rečici, može se spomenuti i jedna istorijska anegdota o tom kraju. Za vrijeme Marije Terezije, navodno je, svijet u tim krajevima, naročito muškarci, počeo da degeneriše uslijed čega je njegova upotreba u vojništvu bila minimalna. Da popravi tamošnji narod, Marija Terezija, kako vele, poslala je onamo nekoliko eskadrona elitnih kirasira, da regenerišu barem potomstvo. I kažu sa uspjehom, jer još danas da se vide tragovi u ljepšoj i skladnijoj tjelesnoj konstrukciji potomaka kirasira i lijepih seljakinja oko Rečice.

U istoj vitrini je i *nošnja iz Pisarovinske Jamnice* sa karakterističnim ukrasom glave, koji podsjeća na ukras koji su nosile srednjevjekovne

„Plahet" (ponjava) iz Hrastelnice (kot. Sisak.)

»Burgfrauen«. Ta apartna forma dobiva se pomoću »kofrtanja« na koji se metne poculica a preko nje marama. Taj ukras sličan rogovima ima vjerojatno svoje podrijetlo u simboličkom upotrebljavanju rogova kao zaštite od uroka.

Na zidu s lijeve strane vise lijepo izradjeni »*plaheti*«. Sa tim plahetima pokrivale su se u prijašnjim zadrugarskim domovima posebna odjeljenja ili mračnice, u kojima se porađala žena. Te plahte

Seljaci i seljakinje, Bistra (kot. Zagreb).

nijesu samo ograđivale porodilju od ostalih ukućana, nego su trebale da odbiju i zle duhove. Dakle neko primitivno religijsko značenje, koje susrećemo i kod primitivnih naroda. Tim istim plahetima pokrivali su i mrtvace: i to čisto bijelim, stare članove zadruge a sa crveno protkanim mlađe. Interesantno je, kako u duševnom svijetu seljaka još ne postoji ona diferencijacija, koja u tok života uklapa strah pred smrću, nego on neposredno uz porod, kao prirodnu pojavu, nadovezuje i smrt. Treba usput spomenuti, da se žene nisu porađale ležeći nego čučeći, kao i danas žene kod većine primitivnih naroda, čime se trebala pokazati veza sa zemljom i njenom lakoćom kod rađanja njenih plodova.

Od značenja su ove plahte i radi toga, što se na njima nalazi najstarija tehnika ažuriranja uopće. I samo *vezivo oko Karlovca,* koje se nalazi u okvirima ispod tih plahta pokazuje stare simbolične ornamente kao: srce, tulipan itd. Zaseban i rijedak je ornamenat h e x a g r a m, koji se sastoji od dva, popreko položena istostranična, trokuta. Tu figuru susrećemo već kod starih Indijaca pod imenom »brama«, a stari Židovi su je po svoj prilici u vezi sa s e s t s t o g o d i š n j o m historijom Davidovog doma, nazivali Davidovim štitom ili zvijezdom. — Kao kuriozitet treba spomenuti, da se ta šestokraka zvijezda, prema starom indijskom određenju pojedinih trokuta, često nalazi kao cimer nad gostionama, što treba da pokaže, da u vinu ima vatre i vode.

U kršćanskoj simbolici upotrebljava se hexagram kod prikazivanja trojstva a katkada sačinjava i nimbus boga oca (didron). Susrećemo taj

Seljaci i seljakinje, Markuševec (kot. Stubica)

simbol vrlo često u kabalistici, astrologiji i alhimiji.

Spomenuo sam opširnije ovaj simbolični ornamenat, jer on, između drugih, svjedoči o starim ornamentalnim elementima, kojima se služi naša narodna umjetnost, a koji imaju simbolična značenja.

Ispod plahta duž zida vise kabanice — džohe — za muškarce i žene iz okolice Zagreba, sa bogatim i lijepo izrađenim suknenim aplikacijama i gajtanima.

Na tim kabanicama, koje su izrađene od darovca imamo također jedan kuriozitet. Tako je svojevremeno neki krojač prekupljivao u »monopolu« okrajke sa suknenih bala od nekog trgovca u Zagrebu i te okrajke na kojima je bila firma tvornice, tvornički broj ili grb prodavao kao naročiti ukras nepismenim seljacima. Tako na tim slikovitim džohama vidimo tvorničke brojeve, koji djeluju kao šaka na oko. Osim ovih okrajaka upotrebljavali su seljaci i borte od sagova.

Uz njih se nalazi slikoviti *sukneni zobuni* bez rukava (Kašina, Vugrovec), utegnuti u struku u stilu nekadašnjeg bidermajera. Također utjecaj gradske kulture.

I na svečanim nošnjama *turopoljskih plemenitaša* iz tamnomodrog sukna sa modrim gajtanima opaža se upliv velikaških nošnja, naročito magjarskih magnata. Kaput (menten) opšiven je krznom i sa nekoliko nizova metalnih, katkada i srebrenih dugmeta. Značajno je podrijetlo tih nizova dugmeta. Poznato je iz biologije, da mnogi organizmi imadu t. zv. rudimentarne organe, koji su razvojem ili novom životnom sredinom izgubili svoju vrijednost za životinju i počeli da zakrž-

Djevojka, Vukomerec (kot. Zagreb).

„Posnehalja“ iz Sv. Nedelje (kot. Samobor) sa „pečom“ na glavi i sa svečanom kabanicom t. zv. „kepenjek“.

ljavaju, tako da su često ostali samo tragovi nekoć važnih organa. Takav slučaj imademo i kod ovih nizova dugmeta, koji nisu ništa drugo nego dekorativni ostaci nekadašnjih oklopa. Kada je oklop, izumom baruta gubio svoju vrijednost kao obrambeno sredstvo ostala mu je samo još vrijednost nakita. Vremenom se oklop i kao nakit sve više reducirao, dok nije ostao samo još njegov trag u tim dugmetima plemenitaških odora.

Od gradskih upliva ostala je, kao iznimka, sačuvana, barem u glavnim odlikama, seljačka *nošnja iz Šestina,* kojoj je, jer se gradskom svijetu dopada, produljen život.

III. DVORANA.

Na prelazu u treću dvoranu nalazi se vitrina sa *narodnom nošnjom iz Brezovice.* U ovom kraju može se lijepo pratiti karakteristika u formama i boji nošnje kod žena. U glavnom se ti karakteri opetuju u svim krajevima, ali su ovdje naročito upadni. Mlada žena nosi crveno protkanu odjeću, stara žena bijelu odjeću sa bijelim ukrasom, dok udovica nosi bijelu odjeću bez ikakvog ukrasa. Crno protkanu odjeću nosi žena za vrijeme korizme, na ispovijed itd. međutim se to danas već sasvim gubi tako da žene iz tih krajeva i u obične dane nose crno protkane odjeće.

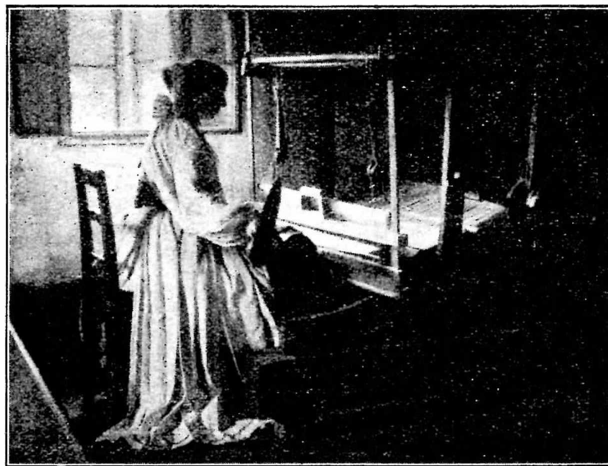
Vitrina sa *nošnjama i tkivom iz Posavine* pruža mnogo materijala za izučavanje razvoja tekstila. Tkivo »na vutlak« je jedna od najstarijih tehnika tkiva uopće, te je kao i tkivo »na zijev« poznato iz starih koptijskih grobova u Egiptu (od

Djevojka, Šestine (kot. Zagreb.)

3-8 stoljeća i. H.), isto tako tamo nalazimo i staru tehniku »naopačnog tkanja«. Te sve stare tehnike su zajedno danas u Evropi još samo kod nas uščuvane, te su kao naučni materijal od presudnog značenja.

Od posebnog su značenja tehnike veziva, njihova bogata ornamentika i forme njihovog razvoja. Vanredno je bogata muzejska zbirka sa *pečama*

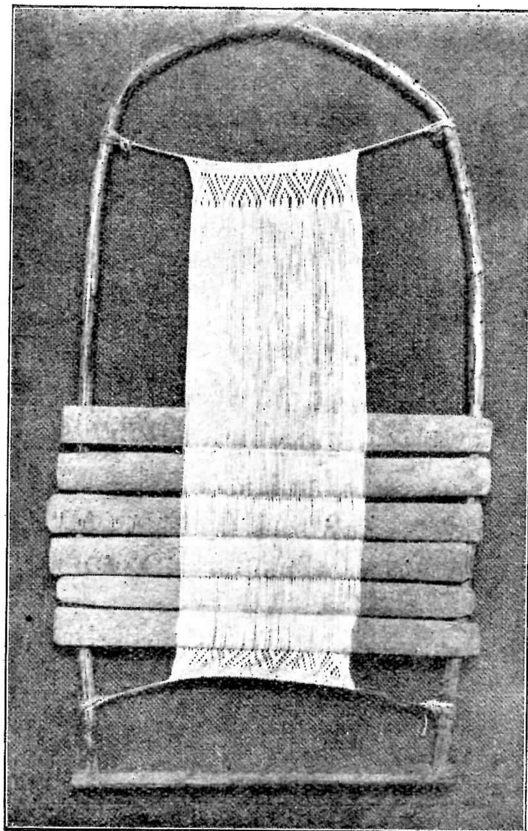
Žena za tkalačkim stanom (Selišće opć. Sunja)

(marame) i *poculicama* (ženske kapice). Od starih oblika i ornamenata do novijih izrada, pokazuje se cijeli niz evolucije sa svim vanjskim uplivima, kao što je na pr. bio barok, u vitrinama, koje zapremaju stijene ove dvorane. Razni simbolični motivi vezeni su po tim tekstilima, kao »vražje oko» sa svojim upadnim crnilom, kao zaštita

od uroka, te razni oblici klasa, kao simbola plodnosti itd. Ljubičaste peče ili peče sa pretežno ljubičastim tonovima, su nosile žene za vrijeme korizme kao i za vrijeme, kroz koje bi se zavjetovale.

Vitrina sa *nošnjom iz Sunjske okolice* pokazuje tipičnu bjelinu onog kraja u kome jedino peča, poculica i pojas odskaču svojim živim bojama. Uz ovu vitrinu je uspravna, ogledna vitrina sa *nošnjom iz Siska.* Sisački kraj spada među naše najljepše krajeve po narodnoj nošnji. Uređaj te vitrine, daje nam uvid i u narodne običaje tog kraja. Od 14-te godine nosile su djevojke u tom kraju t. zv. partu, neke vrsti diadem oko čela, te su smjele pjevati u koru. Ta parta ujedno označuje, da je djevojka bila dorasla za udaju. Djevojka, koja je dugo nosila tu djevojačku partu, zvala se — stara parta, oznaka, koja se i u gradu još i danas upotrebljava i ako joj se ne zna pravi smisao. Na dan vjenčanja kiti se parta vrpcama, cvijećem i krunom. Iza prve bračne noći oblači nevjesta crveno ukrašeno odijelo, crvenu peču i poculicu t. zv. prvojuternicu (projutarnicu). Ta tri tipa seksualne simbolike sa sela predstavljena su sa tri mankene u odgovarajućim nošnjama. Četvrta figura je djever sa svatovskim ručnikom preko ramena. Prije su tim svatovskim ručnikom vezali mladenci, čime se simbolički htjela prikakazati njihova trajna veza. Svekru daruje nevjesta tkani jastuk, koji mu se, kad umre, stavlja, bosiljkom napunjen, pod glavu. To je t. zv. »mrtvečki vanjkuš«.

Već smo spomenuli, kako su strani uplivi ostavili svoj vidni trag na narodnoj nošnji. To vidimo i na *ženskoj nošnji u okolici Vojnog Križa,* gdje

Naprava za pletenje „jalbe“ (Trg) 1/1 n. v.

se isprepliću i barokni, dekorativni elementi, sa narodnim simboličkim ornamentima kao što su srca vezena na rukavima odjeće.

Kod upotrebe srca kao simboličkog ornamenta u našoj narodnoj umjetnosti, potrebno je, da se naglasi i njegova relativna mladost i nerasprostranjenost u našem narodu. Obično se srce smatra kao neki prastari naš simbol i to vjerovatno radi toga, što se vrlo često nalazi primijenjen na raznom materijalu; dovoljno je da samo spomenem poznata licitarska srca. Međutim je taj ornamenat po svoj prilici došao u naše krajeve (i to samo zapadne, istočni ne poznaju ornamenat srca) za vrijeme protureformacije sa kultom Srca Isusovog. Iz tog kulta je onda srce prešlo u inventar narodne umjetnosti. Dakle opet jedna pojava asimiliranja stranih elemenata u našoj narodnoj umjetnosti.

Naročito je pažnje vrijedna *zbirka čipaka,* koja pokazuje najstarije tehnike pletiva. Poznata njemačka stručnjakinja za čipke gdja Schinnerer istražujući stare tehnike, našla je sukladnost između naših čipaka i onih fragmenata, koji su nađeni u koptijskim grobovima. Od takovog pletiva izrađene ženske kape zovu se *jalbe.* Prema najnovijim istraživanüima Dr. A. Haberlandta najstariji su to tip ženskih kapa u značenju poculice. Rudimenti tih jalba nalaze se i na drugim ženskim poculicama, koje su većim dijelom tkane ili vezene.

IV. DVORANA.

Upravo pod kupulom zgrade Etnografskog Muzeja, u IV. dvorani, nalazi se smještena *velika zbirka narodnog nakita* iz raznih krajeva Jugoslavije. Naročito je bogata zbirka metalnog nakita, na kome se jasno vidi unakrštavanje raznih upliva, koji su djelovali na njegov razvoj. Od starih prehistorijskih oblika, pa sve do modernih upliva nižu se razni tipični karakteri. Na *nakitu iz Dalmacije* opaža se upliv venecijanskog posla, dok opet nakit iz *južnih krajeva naše otadžbine* stoji pod uplivom orijentalnih oblika, koje su sa sobom donijeli Turci. Taj orijentalni tip »kujundžiluka« naročito karakteriše filigranski rad u srebru.

Sa tipičnom »avbom« (od njemačke riječi »Haube«), čiji je donji dio bogato izvezen zlatom, predstavljena je i Slovenija. U našim su krajevima od nakita najuobičajeniji »kraluši«, nizovi koralja. — Nekoć su seljanke nosile prave koralje, danas se zadovoljavaju imitacijom, koju na selo dobavljaju pokućari. Ta potpuno bezvrijedna, većinom staklena, bazarska roba, potisnula je i inače mnoge narodne nakite.

U zidnim vitrinama treba naročito spomenuti t. zv. *tkanice,* koje su rađene starom i primitivnom tehnikom tkanja na daščice, kakvu još nalazimo, prema Schermanu, u Tibetu. (»Brettchenweberei«) — Ove tkanice služe naročito kao pojasi, a trudne žene utkivaju u njih razne šare, koje treba da obilježe želju za vanjštinom djeteta. Svijetle boje označuju želju za djetetom sa modrim očima, tamne za crnookim djetetom. Ovakva željkovanja žena su vrlo stara i rasprostranjena. U istoj vitrini je i jedan orijentalni pojas, u koji je utkan jedan čuperak plave kose, kao želja majke, da bi joj iščekivano dijete bilo plavo.

Na nakitima označuju snagu i zdravlje *karneoli* ili t. zv. mesnati kamen, koji je vrlo obljubljen na prstenju i na pojasima. Interesantna je kolekcija velikih *srebrenih kopča* iz Srbije i Bosne, kao i omanja zbirka srebrom okovanog oružja: kubure, kutije za naboje, itd. čisto orijentalnog tipa. — Dvije bogatim staklenim nakitom urešene *svadbene krune* upotpunjuju zbirku našeg narodnog nakita.

V. DVORANA.

Na prelazu u V. dvoranu, gdje je smještena *slavonska zbirka,* zadržaćemo se malo na nekim općem etnografskim razmatranjima. Bilo je već prije govora o uplivima, koji djeluju na formu i tip narodne nošnje. Ti vanjski uplivi, kao plemićka, ili gradska nošnja, ostavljaju svoje tragove na narodnoj nošnji i što je još značajnije, narodna nošnja, ove, jedamput prihvaćene i iskorištene, uplive pridržava i konzervira. Ta pojava je dovela do generaliziranja, tako da se narodna nošnja uopće počela od nekih naučenjaka smatrati kao zaostala forma gospodske nošnje. — Nijemac Hans Naumann govori o »gesunkenes Kulturgut« kao da je

narodna umjetnost uopće samo neka preživjela forma t. zv. kulturne umjetnosti. Isto bi vrijedilo i za narodne običaje, koji su nekoć bili svojina jedne cijele sredine a zaostali su kod naroda, kao glavni dio njegovog duševnog inventara.

Nema govora o tome, da se naročito u narodnoj nošnji nalaze mnogi elementi prijašnje gospodske nošnje. Katkada i cijeli tip i kroj narodne nošnje pojedinih područja, daje jasan odraz prijašnjih gospodskih nošnja, kako se to n. pr. odlično opaža u ženskoj nošnji u području Skopske Crne Gore.

Ako se uzme kao podloga ocjenjivanja narodne umjetnosti uopće, ovakovo shvaćanje, onda se ostavljaju po strani dva momenta, koja su od presudnog značenja za razumijevanje karaktera narodne umjetnosti, običaja i života.

U prvom redu je, narodna umjetnost, na nju ćemo se ograničiti, po svojim nutarnjim kvalitetima kolektivna, ona izražava duhovne zasade jedne cijele etničke sredine, dok je kulturna umjetnost redovito individualna. U koliko se ona i nakalamljuje na narodnu umjetnost, ona ulazi organički u sustav narodne duše, postaje njenim sastavnim dijelom. A onda treba držati u vidu, da narodna umjetnost nije kopija kulturne umjetnosti, nego opće kulturno dobro, koje je u narodu zadržano, a iz kojeg se individualiziranjem izdigao t. zv. gospodski tip, na pr. u nošnji.

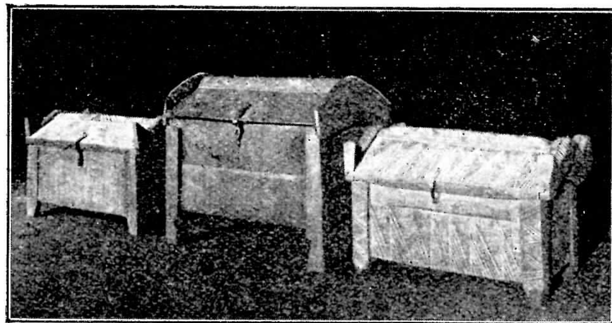
U drugom redu narodna umjetnost nije primala samo motive od kulturne umjetnosti, već joj ih je i davala. Ne mislim ovdje na to, da se n. pr. narodni motivi upotrebljavaju u gradskoj nošnji. naročito ženskoj, kako je to upravo sada slučaj kod nas. Umjetnost Islama izgrađena je od elemenata kulturnih umjetnosti kao što su helenska, mezopotamska, armenska, indijska i perzijanska a na koju je primijenjena narodna umjetnost turanskih i pendžapskih naroda, pa Tibetanaca i drugih centralno-azijskih naroda. Sa seobom naroda donešeni su u Evropu i u njenu kulturnu umjetnost forme i motivi primitivnih, narodnih umjetnosti, koji su i te kako uplivisali na cijeli razvoj srednjevjekovne umjetnosti. Na žalost nije do danas ovom evidentnom uplivu posvećena dovoljna pažnja, koju zaslužuje. Mi smo još uvijek naučeni, da u narodima, koji su se za vrijeme seobe naroda doselili, vidimo samo barbare i pljačkaše, što je rezultat starog, nekritičkog i nastranog historijskog gledanja.

Na svaki način, koliko djeluje kulturna umjetnost na narodnu, toliko ova opet sa svoje strane djeluje na kulturnu. Toliko o odnošaju kulturne i narodne umjetnosti ili prostije rečeno: seljačke i gospodske umjetnosti.

Međutim na narodnu umjetnost u velikoj mjeri djeluju i geografski faktori u vezi sa ekonomskim momentima. Stanovnici naših gorskih krajeva,, koji žive u trajnoj borbi sa prirodom i neimućstvom imaju manje svijetlih i vedrih dekorativnih motiva u svojoj umjetnosti nego stanovnici bogatih i plodnih nizina. Dovoljno, da pogledate razliku između mrkih i tamnih motiva u radovima našeg Ličana te vedrih, nasmijanih i šarolikih tonova u nošnji Slavonca. Usput se može spomenuti i činjenica, da se i političke prilike održavaju u nošnji. U krajevima gdje su vladali feudalni odnošaji i gdje je raja stenjala u kmetskom odnošaju, naročito pod Turcima, tamo je nošnja našeg

sada slobodnog, seljaka, zadržala neki turobni, tamni karakter.

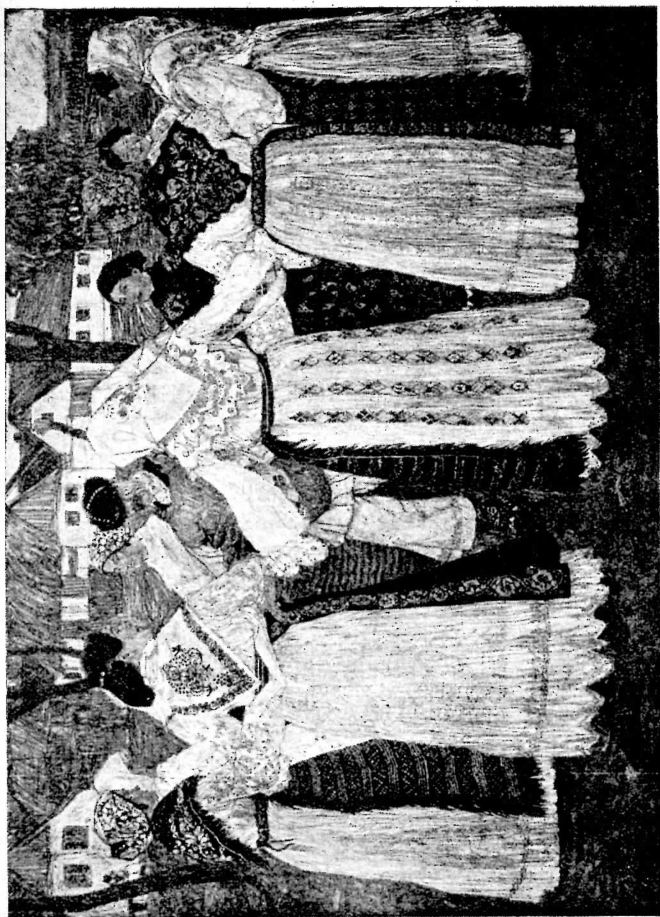
Iza ovo nekoliko potrebnih izlaganja možemo sada preći na opis narodne nošnje u Slavoniji. Prvo, što svakom upada u oči, to je vedrina boja i primjena zlata, koja je došla preko Bosne sa Orijenta. U prvom redu treba upozoriti na vanredno rađene i tehnički dotjerane *slavonske ćilime,* koji su rađeni primitivnim sredstvima a ipak u svemu

Sanduci iz Slavonije $^{1}/_{8}$ *n. v.*

pokazuju velik smisao za boje i ornamenat. Od samih slavonskih nošnja najupadnije su one iz *područja Đakovštine i Vinkovaca,* iz kraja, gdje je zlato našlo najveću upotrebu, te gdje se u velikoj mjeri upotrebljava crna svila za *pregače i šamije.*

Zlatni vez na tim šamijama ili ženskim kapama nije u početku imao taj karakter kao sada, tek pomalo je zlatno vezivo napredovalo od uskog ruba pa do svoje današnje forme. — Razumljivo je, da su samo bogate seljanke bile u stanju, da

Slavonsko kolo (Komletinci kot. Vinkovci.)
(prema slici W. Habla.)

nose ove skupe oprave a i posjedovale su do 30 odijela. Pregače od vune sa srmom nosile su za vrijeme velikog tjedna.

Treba spomenuti i lijepo rađene šarenice, kojom mlada pokriva sanduk sa rubeninom, kad ide u kuću mladoženji te lijepo vezene povlake ili jastučnice.

U vitrini pod prozorom je zbirka *»otaraka«*, kojima se pokrivala zipka, kad se dijete nosilo na krst. Ti otarci bi se onda darovali župniku. Tehnika tkanja tih otaraka početak je kasnijih t. zv. picket-tkiva.

U posebnoj su vitrini bogatim i šarenim ornamentima vezene *muške kabanice* iz područja Vinkovaca do Osijeka, koje efektno djeluju živošću svojih boja.

U zidnoj vitrini su narodne rukotvorine banatskih Rumunja, kod kojih se naročito ističu ženske kape, precizno izrađene u tehnici gobelina. — U istoj dvorani, uz prozor, je smještena manja zbirka bugarskih radova, koja u punoj mjeri pokazuje orijentalni karakter.

VI. DVORANA.

VI. dvorana započinje zbirkom *nošnja iz Srbije i Stare Srbije.* Neki tipovi ženske nošnje u Staroj Srbiji (Gostivar) pokazuju još prehistorijske forme, kako ih nalazimo i na nošnjama u Albaniji, n. pr. kod djevojaka iz plemena Holi. Te stare forme imaju svoje uzore na ženskim glinenim kipićima iz neolitskih nalazišta kod Kličevca u Srbiji i nala-

Seljak i seljakinja, Šumadija.

zišta brončanog doba na pr. Butmir u Bosni, gdje vidimo taj isti tip.

Svirepost Turaka u progonima raje, naročito žena, uplivisala je i na nošnje. Da bi se žene zaštitile od nasilja objesnih Turaka markirale bi trudnoću pomoću jastuka i pojasa, koji su i do 12 metara dugi. Razumljivo, da je time cijela nošnja dobila negi glomazni karakter. Na nošnjama susrećemo i pojase sa dugim, šarenim kićankama, koje su vjerojatno imitiranje poznatih konjskih repova, insignija vezira.

Svakako je u tim krajevima najljepša *nošnja iz područja Skopske Crne Gore,* koja svojom jednostavnošću i otmjenom ornamentikom djeluje upravo kraljevski.

U južnim krajevima naše Otadžbine, te u Albaniji imade mnogo tragova stare *ilirske nošnje.* Tako je na pr. crnogorska struka potomak liburnijske lacerne. Vjerojatno je, da je i albanska kabanica sa crvenom kukuljicom, koju poslije susrećemo kod venecijanskih stradiota i naših graničara, liburnijski preostatak. Neki naučenjaci tvrde, da ta liburnijska lacerna nije ništa drugo nego grčka hlamis.

I inače se u nošnji opažaju tragovi preslavenski, kao na pr. u poznatim *utegnutim hlačama* Srbijanaca i Arnauta. Takve su hlače od čohe poznate već kod Frigijaca i Kelta. A i jedna ploča iz doba rimskih careva kod Ulmentuma u Dobrudži, pokazuje po svoj prilici čobana u takvim utegnutim hlačama. — Za južne krajeve su tipične i t. zv. *šarvale,* široke hlače, koje pretežno nose ženske, ali i muškarci, a za koje misli H a b e r l a n d t, da su trakijsko-partskog porijekla. Svakako je njihovo porijeklo vrlo staro, pod imenom

Seljak i seljakinja, Južna Srbija.

sarabara poznate su i kod starih Perzijanaca a na Orijentu su i danas vrlo proširene. — Nije isključeno, da su ih na Balkan donijeli Osmanlije. Nije moguće u okviru ove šetnje označiti sve karaktere te narodne nošnje u kojoj ima toliko stranih i starih elemenata. Dovoljno je, da smo sa nekoliko primjera ilustrirali osebujnost te nošnje.

Svakako je od svih upliva bio najdulji i najtrajniji upliv Turaka, koji je naročito u nošnji bogatijih seljaka, a pogotovo građana, ostavio do danas neizbrisiv trag. Bogato *zlatom vezena odjeća* po turskom kroju i sa orijentalnim ornamentima, pruža se kroz sve ove krajeve. Svakako bi bilo interesantno, da se posveti naročiti studij našoj narodnoj nošnji u južnim krajevima naše Otadžbine, jer je ona i etnografski najmanje poznata. Ovdje je upravo i bilo žarište historijskih sukoba, kulturnog unakrštavanja a da ne govorimo o etničkim i rasnim sukobima sve od prehistorijskih vremena pa do danas.

Uz nošnju na jugu naše Otadžbine, posjeduje muzej i nekoliko *primjeraka nošnje iz Albanije,* gdje se naročito na nošnji Muslimanki opaža skroz orijentalni tip, koji je oštro luči od nošnje katolikinja na sjeveru Albanije.

Velika je zbirka *bosanskog oružja,* u kojoj ima mnogo predmeta što ih je muzeju stavio na raspolaganje Ademaga Mešić iz Tešnja. Ovo oružje, kao i oružje u Srbiji, Makedoniji, Albaniji pokazuje, da je turskog podrijetla ili da je rađeno po turskom uzoru i pod turskim uplivom. Oružje je kod našeg naroda, uz lijepu nošnju bilo naročito obljubljeno, pa je ono bilo ujedno nakit muškaraca. Prije je kod nas, pogotovo u južnijim krajevima, bio svako oboružan, kao do nedavno u Albaniji.

U boju i kod slave služilo mu je oružje i kao vjeran drug i kao razonoda. Zato nije čudo, da je, naročito kod bogatijih, bilo oružje skupocjeno i iskićeno, te da mu se posvećivala naročita briga i da se u njega ulagao cijeli imetak, kako to veli i pjesma:

Štogod mu je blaga i draga
I štogod mu gotova teciva,
Sve Novica na oružje sliva.

U muzejskoj zbirci oružja se naročito ističu handžari, kubure, puške, sablje i buzdovani. Zbirka oružja okružuje namještenu bosansku sobu sa karakterističnim minderlucima, ćilimima, te običnim priborom kao što su nargile, (naprave za pušenje), sanduci sa sedefnim intarzijama, tepsije na niskoj trpezi itd. Minderluci kod bogatijih bili su obično od baršuna (kadife) i bogato izvezeni zlatom. Prije se mnogo upotrebljavao rukom tkani baršun, koji je bio skupocjeniji. Treba posebno istaći mnogobrojne ćilime na zidovima ove dvorane koji pretežno potiču iz južnih krajeva i pokazuju jak orijentalni upliv.

Vračajući se kroz dvoranu, vidimo među prozorima izložene tekstilne predmete iz Bukovine i Čehoslovačke, koji služe kao komparativni materijal za našu narodnu umjetnost.

VII. DVORANA.

Na prelazu u VII. dvoranu postavljeno je nekoliko vitrina sa *čarapama* (šuputkama) iz Južne Srbije, koje su bogato izrađene, kao što i vitrina sa tipičnim primjerima južno-srpskog *čipkarstva*

Seljakinja iz okolice Travnika.

i muslimanskog veziva upotpunjuju zbirku iz naših južnih krajeva.

Ova dvorana sadržava *zbirke iz Bosne, Like i Dalmacije.* Etnografski sačinjava sjevero-zapadna Bosna (Krajina), Lika i Sjeverna Dalmacija jedno područje, što se i jasno vidi po srodnosti umjetničkih tipova, ornamentike i uopće cijelog narodno-umjetničkog stila. Motivi su u ovim krajevima mirniji i često prelaze u neku tvrdoću boja. Teške životne prilike gorštaka ne poznaju više one vedre tonove, koji odlikuju narodnu umjetnost u Slavoniji.

Karakteristične su za ove predjele tkane *pregače,* često obrubljene resama i košulje sa izvezenim prsima, rukavima i rubovima. Istom tehnikom kao i pregače rađeni su t. zv. čitluci, kojima djevojke daruju momku za koga hoće da pođu, kad ih prosi.

Bosanska nošnja, nošnja nekadašnje turske »raje« od oporog je materijala, ali je ornamentika, doduše bez mnogo svjetlih tonova, lijepa i ukusna a što je glavna neprenatrpana. Raširena je za nakit na odjeći, sve tamo do u Dalmaciju, upotreba lijevanih aplika od olova koje se naročito često upotrebljava na pojasima.

Nošnja južne Dalmacije pokazuje opet vedrine, naročito je obljubljena c r v e n a b o j a, a mušku odjeću, kao i kod Crnogorca odlikuju metalne, često i srebrene toke. Interesantna je na muškoj južno-dalmatinskoj nošnji primjena ornamenta u formi »životnog stabla« sa pticama, koju susrećemo već u staro doba kao ornamenat, na pr. u staromezopotamijskoj umjetnosti.

Posebnu vitrinu zaprema *nošnja sa ostrva Krka.* Na njoj je evidentan upliv Italije i po kroju

Seljakinja iz okolice Obrovca (Dalmacija

i po tipu. Kako je bio živahan nekoć saobraćaj sa Italijom svjedoče kod kuće tkana ženska odjeća, koju su slali u Veneciju na imprigniranje ornamenata.

Posebno treba istaći *dalmatinsko čipkarstvo,* koje je sredinom novog vijeka bilo u punom cvatu. Danas je još zastupano u nekim područjima a napose na ostrvu Pagu, gdje je još danas čipkarstvo, kao kućni zanat, na zamjernoj visini. Bilo bi svakako potrebno, da se bilo sa strane države bilo iz privatne inicijative preduzmu mjere, da se ova vrijedna grana našeg kućnog zanata ne samo održi, nego i proširi, čime bi se privredno digli ovi inače siromašni krajevi.

Muzej ima lijepu *zbirku originalnih uljenih i akvarelnih* slika etnografskog sadržaja od kojih treba istaći slike: Zdenke Sertić, Slavka Tomerlina, Jefte Perića, Srećka Šabljaka i W. Habla.

Time smo završili šetnje kroz prvi kat i preostaje nam samo zbirka keramike i drvenarije na lijevoj strani prizemlja.

VIII. DVORANA.

Bogata je zbirka predmeta, koji služe za *domaću izradu tekstila:* tkalački stan (i mnogobrojni modeli), kolovrati, vretena i preslice, često ukrašene lijeim paljenim i rezanim ornamentima.

Platno, koje se kod seljaka izrađuje kao kućni obrt raznovrsno je i po izradi i po materijalu. Osim najčešćeg običnog lanenog i konopljinog platna za rubine, imade i drugih vrsta kao što je: kudelaš, boranac, prutanac, ćereče, ćenar itd. Razlike se sastoje u izgledu materijala, te sa ko-

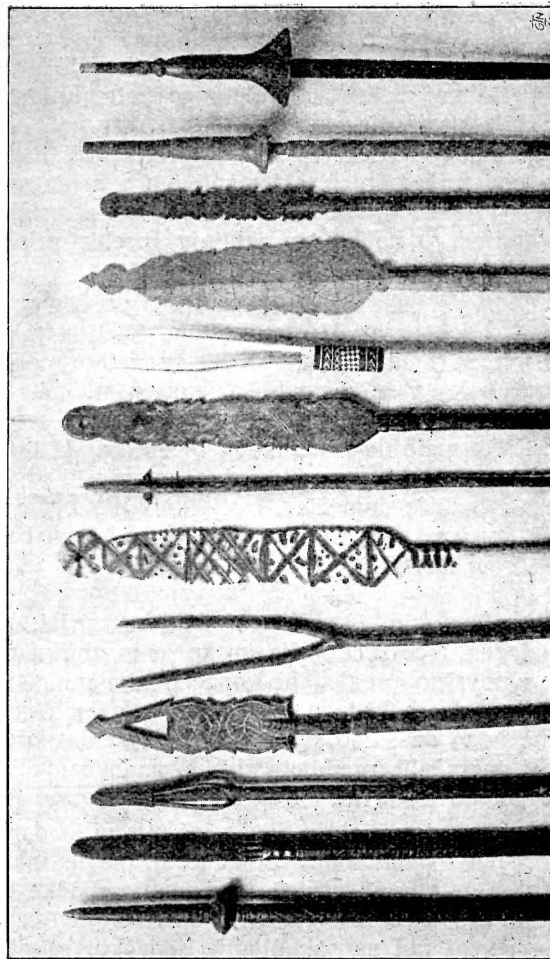
liko se niti tke i kako se miješa sa pamukom, svilom, bojadisanim koncem i dr.

U nekoliko riječi se može označiti i *prerađivanje lana:*

Sazreli lan veže se u snopiće, moči stanovito vrijeme u vodi, ponovno osuši, tuče (stupa) u stupi, tare trlicom i konačno grebenom iščešlja u povesma, koja se sada predu u tanju ili deblju nit, gotovu za tkivo.

Uz to je lijepa zbirka modela seoskih kuća iz raznih područja naše zemlje, modeli opančarije, modeli seoskog oruđa i kućnog pribora. — *Drvenarije* su kod nas na selu izrađivane pretežno za kućnu upotrebu; malo se toga izrađivalo za pijacu a ipak bi izrada običnog kućnog pribora, drvenih djelova oruđa, moglo znatno pridonijeti ekonomskom jačanju sela, samo kad bi se ta grana kućnog zanata vješto organizovala. Uz dobru organizaciju ovih prostijih artikla moglo bi se vremenom preći i na izradu drvenih luksuznih predmeta, čime bi se postigla dobra prođa i na našoj i na inostranoj pijaci.

I košaraštvo, čije uspjele primjerke sadržaje muzejska zbirka, moglo bi se dići i razviti u važnu privrednu granu sela. — *Keramička zbirka* muzeja, pokazuje razne tipove glinene robe iz gotovo svih krajeva naše otadžbine i čovjek ne može a da se ne začudi, kako je ta produkcija, čiji materijal sam nameće umjetničku izradu, siromašna. I ako kod nas ima, naročito u sjevernijim krajevima dovoljno lončara, svi su njihovi produkti blijedi i mrtvi, kao da na tom polju nema nikakve živosti ni inicijative. Pa i naša keramička industrija u Sloveniji više živi od kopiranja stranih uzora, mjesto da potraži dekorativne elemente u narod-

Tipovi preslica iz raznih krajeva Jugoslavije.

noj umjetnosti. Isto tako su i produkti keramičke zadruge u Velesu od prosječne vrijednosti. Tek sa radovima Jelene Babić, Hinka Juhna i T. Krizmana skrenula je naša keramika na umjetničko polje ali tu je već područje umjetnog obrta, koje nas ovdje ne interesuje.

Keramika u Bosni i Južnoj Srbiji stoji ponajviše pod prijašnjim turskim uplivom o čemu svjedoče i forme i ornamenti na njihovim keramičkim produktima, u koliko ne izbijaju prehistorijski i antikni elementi.

Među glinenim predmetima treba posebno spomenuti *»pekve«* (pokljuke, vršnike itd.) starinske naprave za pečenje kruha. Kruh se metao pod ove pekve, koje su se zasipale sa žeravicom.

Treba istaći lijepu *kolekciju igračaka* seoske djece. Sa malo dekoracija i malo materijala ti dječji radovi ipak zadovoljavaju fantaziju budućeg orača i buduće domačice. Dotjeraniji su dječji radovi, koji su radjeni u školama po modelima i pod nadzorom učitelja.

*

Da time nije iscrpljen ni onaj materijal, koji je izložen, biće svakom jasno ko je tu zbirku makar i površno pregledao. Konačno nije mi ni bila namjera, da to bude neki registar izloženih predmeta, nego da samo svratim pozornost na najvidnije i najvažnije predmete zbirke, nadovezujući uz njih i njihove glavne karaktere.

Sav taj materijal do danas još nije ni iz daleka iskorišten i publiciran. S jedne strane je muzej, obzirom na opasnost, što se predmeti seljačke kulture dnevno sve više gube, koncentrirao svoju pažnju i svoj rad na sakupljanje seljačkih rukotvorina a s druge strane nije ni bilo materijalnih mogućnosti, da se pokrivaju troškovi izdanja. Moguće, da će se to vremenom popraviti, pa da će i naš muzej, kao svaki drugi na svijetu, moći da publicira radove iz područja etnografije.

Do sada se muzej služio kao poluslužbenim svojim organom *»Narodnom Starinom«,* koja izlazi u redakciji Dr. Josipa Matasovića. I ako je taj časopis. koji uz etnografiju posvećuje pažnju i kulturnoj istoriji jedini svoje vrste u našoj državi, te ako je savršeno redigiran ipak se mora boriti sa neprestanim poteškoćama, jer se kod nas još ne posvećuje dovoljna pažnja naučnim radovima i nastojanjima. Onima, koje ta pitanja interesiraju preporučio bi, da se služe tim odličnim časopisom.

Uz sve poteškoće ipak je muzeju uspjelo, da izdaje »Zbirku Jugoslovenskih Ornamenata«, koja dobro dolazi i kao vaspitno sredstvo i kao priručnik za umjetni obrt. Ujedno je muzej izdao i djelo o »Seljačkoj nošnji u području Zagrebačke Gore«, koje je napisao muzejski upravnik prof. Vladimir Tkalčić, a kojim je po prvi put pokušano, da se pruži analiza odjevnih tipova u tom području.

Treba spomenuti, da muzej ima i svoje povjerenike (preko stotinu), koji podupiru akciju oko sabiranja materijala i popularizovanja ove institucije u narodu. Naputak za rad ovih povjerenika može svaki dobiti besplatno kod podvornika.

IX. DVORANA.

Vanevropska zbirka.

Azija.

Još se danas, a prije se još i više, uzimala Azija kao središte i polazna tačka prakulture, kao teritorij, na kome se formirao pračovjek. Nakon

genijalnih istraživanja K l a a t s c h a i S c h o e t e n s a c k a, ta je hipoteza neodrživa i mi moramo potražiti kolijevku ljudskoga roda više prema Jugu i to u području nekada kompaktnog Južnog Kontinenta, čije ostatke sačinjava današnja Oceanija. Ali se ujedno, i protiv dogmatičnosti mnogih naučenjaka, moramo složiti s time, da je ljudski rod bezuvjetno stariji, nego što se do sada uzimalo (diluvij: kvater) i da siže u tercijer (prije milion godina); jer samo na taj način, s obzirom na geološke prilike, možemo razumjeti raseljavanje jedinstvenoga čovječanstva. U diluviju geografska karta nije više pokazivala većih razlika od današnje, pa kako je onda moguće, da se primitivni čovjek mogao raseljavati preko otvorenih mora? Pokraj toga govore i antropološki fakti o većoj starosti ljudstva na zemlji, nego što je to tvrdila starija antropološka škola.

Ali bez obzira na to, Azija je bila poslije rasadište čitavoga niza etničkih, kao i kulturnih utjecaja, koji su se rasprostrirali po drugim kontinentima. Ali su se ujedno i u Aziji u velikoj mjeri izmiješali različni kulturni tipovi, pa je na tom kontinentu najteže prodrijeti u staru kulturnu istoriju. S jedne strane imamo u Aziji mnoge stare kulturne nacije (mnoge su već i propale), a s druge niz primitivnih i nomadskih plemena, kod kojih možemo lijepo da pratimo razvoj kulture od kamenog doba, preko brončanog u željezno.

Kao što je Azija davala na pr. Evropi kulturne zasade, tako je iz Evrope primala, naročito u istorijsko doba, gdje je napose važno, da se spomene pohod Aleksandra Velikog do Indije. Jedan primjer će nam to ilustrirati. Prof. L u s c h a n je dokazao, da je jedan cijeli arhitektonski period u

Prednjoj Indiji t. zv. Gandhara-kultura, stajala pod grčkim utjecajem, naročito u primjeni jonske glavice, koju poslije preformiranu navodno nalazimo i na Novoj Gvineji u podglavcima (Nackenstütze).

Geografske su prilike azijskog kontinenta razdijelile i etnološki stanovništvo Azije na više područja. Sjeverni rub, sa svojim primitivnim ribarskim i lovačkim narodima zauzima posebno mjesto. Prednja Azija je tijesno vezana uz kulturu Sredozemnoga mora i ujedno most, kojim je kultura Azije komunicirala sa kulturom zapada, odakle je i Azija, kako smo vidjeli, primala kulturne utjecaje i forme, koje su se protezale sve do Indije. S Indijom je tijesno vezana Indomezija, s kojom čini posebno područje međusobnog rasnog i kulturnog prožimanja. »Kao domovina budhizma golemo je utjecala prednja Indija i na Istočnu Aziju, kao i na nutarnju Aziju. Istočna je Azija stajala osim toga preko nutarnje Azije (pomoću karavana) i sa Prednjom Azijom u živahnom saobraćaju, ali je sve tuđe utjecaje na osebujan način prerađivala i stvorila svoju, udivljenja vrijednu kulturu. Jedan od njenih starijih kulturnih slojeva pripada svakako nutarnjo-azijskom kulturnom krugu, kako se to opaža po nošnji i njenoj potpunosti. Nutarnja je Azija, konačno, područje, na kome su se unakrštavale prednjo-azijske, stražnjo-azijske i istočno-azijske kulturne forme sa urođenim formama«. (W. Foy).

U zagrebačkom Etnografskom Muzeju je srazmjerno dobro zastupan istočno-azijski kulturni krug, u kome dominantni položaj zauzima Kina. Osobiti produkti kineske kulture su izrađevine svile i porcelana, koji pored svile služi i kao umjet-

nički materijal na pr. u slikarstvu, koje je doduše protivno evropskom, konturno i ne pozna evropsku iluzijonu perspektivu, ali svojom neposrednošću djeluje sugestivno. Za slikarstvo služi i papir od riže, a za figurativno se slikarstvo upotrebljava i aplikacija različnih tkanina.

U kineskoj se ornamentalnoj umjetnosti naročito često upotrebljava *zmaj,* koji je ostatak kineske prareligije i nije drugo, već simbol kiše, groma, oblaka i munje, slično kao što je to bio bog kiše Tlaloc, u obliku zmije, kod starih Mexikanaca. Kao simbol kiše susrećemo zmaja i u istočnoazijskoj literaturi. Da spomenem samo jedan primjer. U jednoj se japanskoj operi iz srednjeg vijeka: Ikkahu sennin (Čarobnak Jednorog) priča, kako je knjeginja Senda poslana, da svojom ljepotom očara čarobnjaka, koji je svojim čarolijama zatvorio sve zmajeve u neku špilju tako, da kroz nekoliko mjeseci nije padala kiša. Kako ni čarobnjaci nisu sigurni pred ženama, knjeginja je svoju svrhu postigla, zmajevi su se oslobodili i kiša je pala. Ornamenat zmaja naročito se često susreće na *odjećama* gdje daje oznaku položaja: tako kineski carski zmaj ima pet čaporaka, obični zmaj četiri čaporka, dok japanski zmaj ima samo tri čaporka. Umjetničkih motiva za vajarstvo i slikarstvo, dala je u Kini u velikoj mjeri religija. Nadovezujući uz stari prirodni kult, susrećemo taoizam sa njegovim osebujnim svetačkim kultom. Kao osnivač navodi se se Lau-Tsi, ali njegova, filozofskim refleksijama protkana, nauka nije zašla dublje u narod. Ono, što pod imenom taoizma susrećemo, po svom je karakteru još uvijek kult prirodnih sila, ali je upravo to simbolizovanje tih sila, dalo vajarstvu materijala za bezbroj bogova

i genija. Međutim pravu narodnu religiju sačinjava foizam, kako se naziva sjeverna forma budhizma, u opreci prema južnoj, lamaizmu. Kineski znači Fo-kiao nauka Budhe, prema starijem Fo mjesto But-Budha. Budhizam je uveden u Kini oko 63 i. H. po caru Ming-Ti, gdje je poprimio neke izmjene, koje su odgovarale starim vjerskim predajama, a ujedno su mnogi njegovi elementi prešli i u taoizam. Koliko je kult Budhe dao podstreka za umjetnost, svjedoče kipovi Budhe iz različnog materijala, različnih oblika i različne stilizacije. I naš muzej posjeduje uz mnoge male kipiće i jednog vanredno lijepo izrađenog *brončanog Budhu,* koji doduše nije iz Kine, već iz Birme (grad Bhama) iz hrama Kyong-Si-Yong. Od umjetnički izrađenih predmeta zbirke treba istači *različne kutije, lule za pušenje opija, šah i žezlo mandarina t. zv. Yu-i,* izrađen od palisandrovine, koje nije samo znak visokog položaja i vlasti, nego i simbol sreće i duga života. Kinezi imaju skroz realistično shvaćanje života, protivno od metafizički raspoloženih Indijaca, i kod njih je dugi život, naravno ugodan i lijep, simbolizovan i u božanstvu »dugog života« (Schou-sing), koje kod njih uz »osam genija« ili »osam besmrtnih« igra veliku ulogu.

Naročito treba istaći sitnu japansku plastiku »*netsuke*« koja je služila za sabiranje vrpca na kojima vise različiti predmeti, te za njihovo zakapčanje za pojas.

Poznato je, da je kineska činovnička hijerarhija, prema kojoj je naša birokratija igračka, izrađena do savršenosti. Iz jednog činovničkog razreda u drugi prelazi se posebnim, zakučastim ispitima i svaki nanovo stečeni razred ima svoju oznaku u lijepo izrađenim *dugmetima,* koja se nose na

kapi t. zv. ting-cu. Nekoliko tih različitih znakova časti posjeduje i muzej. Uz više literarne i religijsko-naučne preduslove za napredak u karijeri je skopčano ono skroz teorijsko upravljanje kineskim državnim aparatom, koje je našlo svoj vidan znak u masama ispisane hartije, kojom su ovi činovnici-literati udovoljavali svojim administrativnim dužnostima, dok se narod bespomoćno gušio, pod poplavom hartije, koju je ispisivala literarna ambicija njegovih činovnika.

Lijepa zbirka zlatom protkanoga *veziva, vrpce, suncobrani i različni nakit* upotpunjuju sliku o kineskoj umjetnosti, a možemo reći i o prednjoazijskoj, jer Korea i Japan u mnogočem su samo nastavljači, jedino što je Japan u novije doba znao da donekle i asimilira izvjesne evropske momente, naročito u tehničkom pogledu izradnje. Od starijih tehničkih pomagala osobito je interesantna kolekcija japanskih šablona za bojadisanje tkanina, darovana od slikara Ivana Gundruma.

Od oružja su reprezentovana u zbirci dva potpuna oklopa *japanskog viteštva (Samurai)* sa savinutim *mačevima (katana).* Osnovna tehnika tih oklopa počiva na vezanju pravokutnih ploča, od tvrdog lakovanog papira (papir maché) ili drveta, rjeđe metala pomoću svilenih uzica. Kasnije se izrada nešto dopunila, ali je tip ostao isti.

U velikim trouglastim uspravnim vitrinama smještene su skupocjene japanske slike rađene na svili. Potanji opis i podrijetlo nalazi se kod svake slike.

Indoneziju reprezentira Java sa kolekcijom kratkih mačeva, t. zv. *kris,* sa vijugavom oštricom, koji su produkti dotjerane tehnike prerađivanja željeza. Balčaci tih mačeva, pretežno od drveta,

lijepo su izrezbareni. Između tekstila važno je istaći *tkivo od pamuka* urešeno tehnikom »batik«. Ta se karakteristična tehnika sastoji u ovom: na komad se platna najprije nacrtani ornamenti, životinje, biline i dr. pokriju voskom. Kad je to učinjeno, umoči se platno u boju, mjesta, koja su bila pokrivena voskom, ostaju kad se vosak skine bijela. Ako se izrađuje višebojno platno, postupak je vrlo mučan i dugotrajan, jer se proces pokrivanja voskom i umakanja u raznobojne tekućine neprestano opetuje. Za nas je kod te tehnike »batik« najinteresantniji fakat, da se kod nas na selu, kako je već prije rečeno, uskrsna jaja bojadišu na isti način. S lijepim i bogato izrađenim *tkaninama* iz Sirije i Perzije u »Zbirci Berger« upotpunjuje se azijska zbirka našega muzeja.

Predmeti primitivnih naroda na Sjeveru Sibira, t. zv. Paleoazijata, nisu zastupani u muzeju kao ni veliko područje nutarnje Azije. To nas ne može ni da začudi. Ne samo azijska, već i cijela vanevropska zbirka našeg muzeja sabrana je od darova. Gotovo čitavu kinesku zbirku osim predmeta »Zbirke Berger« darovao je admiral Viktor Wickerhauser. Muzej niti je imao prilike, niti je, što je presudnije imao sredstava, da nabavlja nove predmete, a o kakvim ekspedicijama naravno nema i za dugo ne će kod nas biti ni govora. Ta pred našim očima izumire naša narodna umjetnost i kultura i jedva se ko miče, da što spašava. O širim akcijama ni na tom polju nema kod nas još govora, pa ko da se onda interesuje za Kirgize, Patagonce ili Zulukafere...

Amerika.

Pružajući se uz svoju masivnu hrptenjaču Kordiljere, Amerika, koja siže iz arktičkog područja

do gotovo u antarktično, daje i geografski i etnografski šarenu sliku, koja prima još jače i upadnije boje, što uz potpuni primitivizam s jedne strane, nalazimo u prošlosti i relativno visoku kulturu na drugoj strani.

Dok na rubovima Sjeverne Amerike nalazimo, narijetko, razasute Eskime ili kako se sami zovu In-nu-it, koji s azijskim Eskimima sačinjavaju jednu antropološku cjelinu, ostala je Sjeverna Amerika, — u koliko naravno stanovništvo nije, što izumrlo a što izmiješano sa doseljenicima — jedna prilično homogena rasna grupa, koja je rezultat stapanja i međusobnog prožimanja jednog cijelog niza doseljavanja, dijelom iz Azije, a dijelom iz Evrope. Svakako se ovo doseljavanje moralo odigravati prije, nego što je čovječanstvo poznavalo željezo i njegovo prerađivanje. To svjedoči činjenica, da je prigodom otkrivanja Amerike većina plemena živjela još u prilikama, analognim našem kamenom dobu, a tek t. zv. kulturna plemena, kao Peruanci i Mexikanci, su poznavali bronc ali se nisu njime služili u punoj mjeri.

Jednako su i iskapanja posvjedočila, da je čovjek u Americi živio već u toplim interglacijalnim periodima, koji padaju u gotovo isto vrijeme, kad i u Evropi. Usto još dolazi i fakat, da se govor, u periodu doseljavanja čovjeka u Ameriku, nalazio još u vrlo elastičnoj formi, jer samo tako možemo tumačiti, da na pr. u samom sjevernom Mexiku nalazimo 58 različnih jezika, ne uračunavajući dijalekte. Na svaki način pada doseljavanje pračovjeka u vrlo stari period. Pod novim životnim uslovima, koje su doseljenici iz Azije i Evrope našli u Americi, formirao se poslije, — kad su mostovi

s ovim kontinentima ili propali ili se razmakli — u usamljenosti onaj tip koga nazivamo Indijancem.

Za Južnu Ameriku imamo još jedan imigracioni faktor, a to je Oceanija. Doduše jasne veze još nisu s punom sigurnošću utvrđene, ali različni analogni etnološki pojavi upućuju na nekadanju vezu s Oceanijom.

Osim Indijanaca, koji su pretežno kao nomadi živjeli u Sjevernoj i Južnoj Americi i nalazili se na primitivnom stepenu kulture, imamo u Centralnoj Americi i na sjeverozapadnom rubu Južne Amerike sjedišta nekadanje američke prakulture, koja se u doba otkrića nalazila u Peruu još u punom cvatu, dok je u Mexiku već bila u opadanju, tako, da joj je onda španjolska conquista zadala samo smrtni udarac. Ostaci te kulture su upravo neznatni, tako da nam danas nije moguće, da kao kod Egipćana ili Babilonaca možemo konstruisati nekadanje forme. Velik dio ogromnih građevina nalazio se već za vrijeme zavojevačkog pohoda Corteza u ruševinama, što svjedoči, da su Mexikanci već bili prešli zenit svoje kulture. Plemena Tolteka, koja su se stopila sa ratničkim Aztekima, stvorila su svoju uređenu državu, odličnom kanalizacijom uređenu poljoprivredu i svoja zamjerna kulturna dobra.

Na svaki je način njihova životna otpornost već bila u opadanju, jer je inače teško razumjeti, da je pod naletom Španjolaca u kratko vrijeme mogao podleći jedan cijeli narod. Ono, što nije uništio vjerski fanatizam zavojevača, uništile su klimatske prilike sa svojim mjesece dugim kišama, kojima se trajno ne može da odupre ni najjača građevina. Umjetnine od zlata i srebra pretopili su Španjolci, tekstilni produkti

su većinom istrunuli, a ono što je ostalo daje premalo mogućnosti za sigurne tvrdnje, tim više, što do danas nije uspjelo potpuno riješiti pismo Mexikanaca, koje bi bar donekle dalo sigurnijih podataka. Ono što su nam španjolski istoričari i misionari ostavili, tako je iskrivljeno i nepouzdano, da se tim podacima možemo poslužiti samo uz najveću opreznost. I tako je pred očima historije izginula i propala u nepovrat kultura vjerovatno širokih dimenzija i karakterističnih odlika.

I Južna je Amerika imala svoju staru kulturu, koja je bila rasprostranjena po visoravnima kordiljerskih lanaca i na obalama Tihog Oceana, tamo od Kolumbije do u sjeverni Chile. U Kolumbiji su se isticala plemena Chibcha (Čipča) sa razvijenim zlatarskim vještinama, dok su plemena Quichua (Kičua) stvorila poznatu peruansku državu, na čelu koje je stajao Inka, sin boga Sunca i njegov predstavnik na zemlji. Prerađivanje plemenitih metala, keramika, arhitektura kao i tekstilne vještine bile su znatno razvijene i pobuđivale su udivljenje španjolskih osvajača i ako je i tu, kao i kod Mexikanaca, bilo mnogo pretjerivanja i fantastičnih pričanja, kao na pr. o silnom blagu Inka. Pod svirepim gospodstvom Španjolaca ta je stara kultura naprosto zadavljena. — Tom prilikom treba naglasiti, da kultura Mexika i Perua nije ni izdaleka vremenski onako stara, kao što se to u prvi mah mislilo, kad je zavojevače iznenadila arhitektura i umjetnost, već da je po svojoj prilici vremenski mnogo mlađa.

Etnografski Muzej u Zagrebu na žalost nema predmeta te američke kulture osim jednog fragmenta *pamučnog tkiva* iz peruanskih grobova, kao što nisu zastupani ni primitivni narodi Sjeverne

i Centralne Amerike. Muzej posjeduje samo lijepu i srazmjerno bogatu zbirku predmeta Indijanaca iz Južne Amerike, koju su darovali braća M i r k o i S t e v o S e l j a n, koji su te krajeve proputovali i istraživali. Od braće Seljana živi još u Braziliji Stevo Seljan, dok je Mirko prigodom jedne ekspedicije ubijen od urođenika. Glavni dio ove zbirke sačinjavaju predmeti naroda »Tupi-Guarany«, koji je nekoć u velikim masama nastavao litoral Atlanskog oceana, doline rijeke Parana i Paraguay sve do rijeke Amazonke, a danas se nalazi u opadanju.

Ta zbirka predmeta daje preglednu sliku materijalne kulture »Tupi-Guarany«-Indijanaca i njihovih srodnika u Južnoj Americi. Od plemena najbolje su zastupani: Guarany-Caynas (Cainguas), Coroados (Caingang), Šavanti i Guajaqui.

Poznata je stvar, da naročito Južna Amerika obiluje različnim vrstama ptica, koje se odlikuju šarenim perjem. Dovoljno je baciti samo pogled na predmete spomenutih plemena, pa da upadne u oči obilna upotreba perja kao nakita. Gotovo su svi predmeti okićeni perjem živih i intenzivnih boja, osobito crvenom, žutom, modrom i zelenom. Zagasite i nevesele boje, manje se upotrebljavaju. Od ptica dolaze većinom u obzir papige, a napose poznata arara, koju Indijanci drže i pitomu u svojim naseljima. Na *lukovima, toljagama, sulicama, trubama* nalazimo kao dekoraciju perje, dok su na pr. pregače, nakiti za glavu u obliku dijadema, ukosnice isključivo od šarenog perja. Kao nakit prevladava dakle perje, ali se uz njega upotrebljava i drugi materijal kao što su *zubi* od životinja, različna *pamučna tkiva* sa više manje dotjeranim ornamentima, *školjke, drvo* i dr. Kao nakit treba

istaći još *naušnice, đerđane,* pa posebnu vrstu nakita t. zv. *tumbetá* (Lippenpflock), zašiljeni komad drveta, češće kosti, koji urođenici nose usađen u donju usnicu.

Od oružja je najobičnije *luk i strijelica,* koje u različnim pojedinim pokrajinama imaju različne oblike i različno su iskićeni. Dok razbojnički Coroadosi imaju velike i masivne lukove i strijelice, Šavanti, pitomi i neopasni stanovnici na jugu države Mato-Grosso, imaju male lukove i strijelice. Obični materijal za šiljke je drvo, ali se upotrebljava i riblja kost, kao i željezo, koje urođenici zamjenjuju za svoje produkte od bijelaca. Posebna forma strijelica služi za lov na ptice. Mjesto šiljka pričvršćena je na gornjem kraju zaokružena kvrga, koja ima zadaću da pticu doduše ubije, ili bar omami, ali da je ne probode i zakrvari, čim bi se perje oštetilo. Uz ovo obično oružje služe se još Indijanci kopljima i toljagama.

Vrlo se mnogo upotrebljava *rogozovina i niti palminog lišća;* od posljednjeg se prave užeta, tetive za lukove, dok prvo služi za visiljke, (koje su tipični produkt indijanske kulture u Južnoj Americi), torbe, pokrivače i dr., koji su lijepo izrađeni i iskićeni. Od *tikava* izrađuju vanredno ukusno izrezbarene posude, koje služe u kućanstvu, dok manje, perjem iskićene, tikvice upotrebljavaju za nakit i kao spremnice za boje za bojadisanje tijela, te kao muzičke instrumente.

*Pod utjecajem sve jače kolonizacije južnoamerički*h krajeva, Indijanci se sve više povlače u nutarnjost i sukcesivno izumiru. Nove ekonomske prilike, nemogućnost nomadskog života u običajenim širim razmjerima, a konačno i importiranje različnih bolesti decimira neprestano pučanstvo

tako, da će i Južna Amerika u nedalekoj budućnosti ostati bez svoga urođenog pučanstva. Ono što preostaje miješa se sa drugim rasama: bijelcima i crncima tako, da je već sada u Centralnoj i Južnoj Americi znatno veći broj mješanaca nego urođenika (oko 12 miliona).

Svakako nije daleko vrijeme, kada će se za cijelu Ameriku moći pronaći zadnji Mohikanac, zadnji predstavnik jednoga u prošlost utonulog naroda, o kome će još samo muzeji da sačuvaju uspomenu...

Oceanija.

Geografski naziv: O c e a n i j a, koji obuhvaća Australiju i na široko razasute grupe otočja: Melaneziju, Mikroneziju i Polineziju je francuskog podrijetla dok njemački geografi u glavnom dijele Australiju od Oceanije, pod kojom podrazumijevaju samo gore navedene grupe otoka. Mi ćemo se držati radi jednostavnosti, francuske razdiobe, i ako je neosporno, da je sa etnološkog stanovišta tačnija njemačka podjela, jer dok Australija (ili prije Nova Holandija) pokazuje jednu etnički zaokruženu cjelinu, okolišnje grupe otoka bile su, a i danas su još, teren, na kome su se unakrštavale i izmiješale razne rase i kulturni uplivi.

Od perioda otkrivanja ove skupine između godina 1521.—1778., u kojem se naročito istaknuo poznati kapetan James C o o k, naučno ispitivanje novo otkrivenih krajeva, bilo je sve tamo do, gotovo, polovice 19. stoljeća više nego minimalno. S jedne strane su dolazili površni i neprovjereni prikazi tamošnjih prilika, koji su svojom tendencioznošću u mnogočem bili podstrekači onog nestvarnog i sentimentalnog shvaćanja o idealnom

životu u slobodnoj prirodi, što nalazimo ugrađeno i u jedan filozofski sistem kod J. J. Rousseaua. S druge strane je naprotiv, nepoznavanje i indiferentnost dovela do toga, da su se novo otkriveni krajevi upotrebljavali kao mjesta za prisilnu kolonizaciju kažnjenika na pr. Tasmania, Australija, Nova-Kaledonija. Tek sukcesivno je rasla kolonizacija, naravno uz potiskivanje urođenika; ali u vezi s njom proširivalo se ispitivanje novih krajeva, što teorijski, što praktički.

Rezultat naučnog istraživanja bio je jedinstven. Sama Australija, taj najstariji ostatak nekadašnjeg velikog južnog kontinenta (Gondwana) dao je u prvom redu biologiji, pa poslije antropologiji i etnologiji materijal o kome nauka nije ni sanjala. Pred očima naučenjaka uskrsnuo je cijeli jedan »izgubljeni svijet«, doduše manje fantastičan od onog Conan Doylea, ali zato realan i istinit.

Tko nije čuo, da se spomene samo jedan primjer, za kljunaša, tu čudnu životinju, čija ženka leže jaja a mladi sišu? A taj kljunaš nije drugo nego prelazna forma od reptila (gmaza) na sisavca, — jedna karika u razvojnom lancu živih bića i uvjerljiv dokaz za ispravnost darvinizma.

Iza biologije nastupila je antropologija sa etnologijom, da iz dubine čovječanstva sabere materijal za svoju naučnu građu.

Prema današnjim rezultatima antropologije stalno je, da je podrijetlo ljudskog roda jedinstveno (monofiletičko) t. j. on potiče od jedne t e m e l j n e forme, koja je već u klici sadržavala sva tjelesna svojstva, koja poslije nalazimo kod razgranatih rasa u njihovim karakterističnim osebinama. Toj temeljnoj formi ljudskog roda ili p r a r a s i najbliži su Australci. Oni su se prvi odijelili od prastabla i zadržali u zabačenosti australskog kopna, koje se rano odcijepilo od ostalih kontinenata, velik dio svojih protomorfnih osebina. Već sam taj antropološki i etnološki fakat o usamljenosti australske rase, tumači nam i njihovu kulturnu zaostalost.

Sudbina svakog naroda, kako tačno ističe R a t z e l, tijesno je povezana uz geografske i klimatske odnošaje područja, koje naseljuje. Jednolični australski kontinenat, siromašan vodom i pretežno prekriven pješčanim pustinjama i šikarama, koje tek za vrijeme kiša primaju nešto vedriji izgled, — a pogotovo pusta unutrašnjost »mrtvo srce Australije«, — nije mogao pogodovati ni materijalnom ni duhovnom razvoju svog stanovništva. Uz to odcijepljen i nepristupačan jačim uplivima iz vana, australski kontinenat je zadržao etnološki karakter najvećeg primitivizma i nerazvijenosti, i postao gotovo živi muzej historijskih životnih odnošaja. Odlični antropolog i etnolog K l a a t s c h, dokazuje sa mnogo uvjerljivosti o povezanosti paleolitskog čovjeka Evrope (Aurignac-tip) sa današnjim pučanstvom Australije, dok antropolog S c h o e t e n s a c k ide još dalje i smatra Australiju uopće kao kolijevku ljudskog roda i odbacuje sve dosadanje teorije, koje su, kako smo spomenuli većinom tražile u Aziji — Eden.

Sve je to razlog, da je i materijalna i duhovna kultura Australaca od svih primitivnih naroda na najnižem stepenu. Nikakvo obilje u oružju, oruđu, nakitu i dr., a što postoji, sa malo je varijacija podjednako na cijelom kontinentu. Naročito u duhovnoj kulturi, posebno u njenom najintenzivnijem izdanku u religiji, nalazimo taj primitivizam u potpunoj formi.

To je poznata pojava t. zv. totemizma. Riječ totem je podrijetlom od Indijanaca Sjeverne Amerike (jezik Algonkina), ali se upotrebljava kao opći termin. Australci imaju za to riječi: Kobong, Thudung i dr. koje slično zvuče. Svakako je totemizam jedna od najstarijih duhovnih tekovina ljudskog roda. Što je, ukratko, totemizam? Totemizam je, kako ga Luschan definiše, neka vrsta religijskog i socijalnog sistema, kod kojeg se pojedine, clanu slične grupe, jednog plemena nazivaju po stanovitoj životinjskoj (rjeđe bilinskoj) vrsti i taj totem naročito poštivaju i katkad navode, da od njega potiču. Kako je došlo do toga, da je čovjek uzeo na pr. životinju, kao svoj simbol? Odgovor je jednostavniji, nego što se misli. Prva i glavna je činjenica, da se pračovjek smatra kao životinja među životinjama i da mu je svaka opreka potpuno nepoznata. Primitivni čovjek (u vrijeme t. zv. parazitskog ili bolje parabiotičkog privrednog sistema, kad živi samo od onoga, što mu sama priroda daje), potpuno je i materijalno i moralno usađen u prirodu, on je u potpunom smislu riječi: prirodni čoviek, Naturmensch, pa je čitav njegov vidokrug zaokružen i ispunjen prirodnim pojavama.

Međutim, totemizam ima i jednu važnu socijalno-seksualnu notu. On onemogućuje sparivanje u krugu jednog plemena, koje ima isti totem, pa je prema tome neke vrsti selektivni faktor. Upravo taj karakter je poznati psihoanalitičar Sigmund Freud previše naglasio, postavljajući i socijalno uređenje na seksualnu bazu.

Kao što je duhovna, tako je materijalna kultura siromašna. Tehnika Australca nije mogo odmakla od one čovjeka iz kamenog doba. U cijeloj Oceaniji je do dolaska Evropejaca uopće upotreba metala bila nepoznata. I ako je australska zbirka Etnografskog Muzeja u Zagrebu malena, ona ipak daje, obzirom na siromaštvo kulture Australaca, prilično potpunu sliku. Među oružjem je svakako najkarakterističniji poznati *bumerang* (tačno mu je ime wagno, kaili i dr.), koji nije, kako se obično misli, ograničen samo na Australiju, već ga nalazimo i kod drugih naroda na drugim kontinentima. Međutim bumerang nije ratno oružje, već oružje za šport i sitni lov, dok se toljage, najobičnije oružje Oceanije koje služi i za bacanje, ne vraćaju. Posebna je naprava, kojom se služe Australci kod bacanja sulica t. zv. daščica za bacanje. Wurfbrett ili *wumera,* kako je zovu urođenici (riječ potiče iz New-South-Walesa), na koju se uz izbočinu na donjem kraju namjesti sulica, koja odbacivanjem, leti i pogađa na razmjerno velike udaljenosti. *Lukovi i strijelice* upotrebljavaju se samo na sjevero-istočnoj strani Australije kamo su došli iz Nove Gvineje. Uopće su luk i strijelice slabo zastupane i u Mikroneziji i u Polineziji. Upotreba strijelice i luka gotovo je ograničena samo na Melaneziju, koja uopće ima vanredno i lijepo izrađeno oružje (naročito Nova Gvineja), odakle i potiče cijela zbirka tog oružja u muzeju. Da je na pr. u Mikroneziji luk gotovo sasvim nepoznat tumači se sitnošću tih otoka, gdje nema većih životinja, a gdje se i same borbe plemena odigravaju u neposrednoj blizini.

Ni *štit* nije rasprostranjen po cijeloj Oceaniji: u Mikroneziji i Polineziji ga uopće nema, dok u Australiji ima vrlo *primitivnu formu* (Parierschild): komad je to drveta prema krajevima sužen, a u sredini ima dugoljast procjep za ruku, a nastao je

diferenciranjem obične toljage, kojom se služio urođenik, kad je lijevom rukom odbijao udarce protivnika. Jedino Melanezija ima izgrađenije tipove štitova. Kako se vidi oružje je pretežno vrlo siromašno a kao materijal mu služi *drvo, kamen, naročito obsidian, zubi morskog psa, kosti,* itd.

Kao refleksi njihovog duševnog života ističu se kipovi, koji služe kultu preda, među kojima se naročito ističe *Moitoromiro* sa Uskrsnog ostrva. Ti primitivni simboli su umjetnički dotjerani i djeluju gotovo sugestivno svojom plastičnošću. Nakit u Oceaniji, koji se u glavnom poklapa s odjećom, pokazuje i pokraj primitivnosti materijala, iz koga se izrađuje, lijepu ornamentiku i dotjerane forme, i u glavnom se izrađuje od kosti, školjki, kore od drveća, krzna itd.

Kad gledalac zaokrene za vitrinu sa australskim predmetima, pada mu u oči *figura sa Salomonskih ostrva,* u pozi Rodinovog »mislioca«, koja preseljena preko Okeana stoičkim mirom promatra radoznao svijet, a zamišljeni stakleni pogled potvrđuje onu neveselu priču, da i bogovi imaju svoju sudbinu.

Afrika.

Afrički kontinenat, na oko onako masivno zaokružena visoravan, pokazuje etnografski veliku šarolikost svog urođenog stanovništva. Prema savremenom stanju etnografije mi dijelimo stanovništvo u četiri velike grupe, koje i po današnjoj svojoj geografskoj rasprostranjenosti pokazuju vremenski niz svog useljavanja. Prema razdiobi etnologa prof. Felixa Luschana bez sumnje su najstariji stanovnici Afrike Bušmani (sa svijetlom puti), koji su potisnuti valovima kasnije

imigracije na krajnji jug. I inače pokazuju Bušmani izrazitu sličnost sa pigmejskim narodima, koji u centralnoj Africi životare još od danas na sutra, a koji su tipični ostaci afričkog prastanovništva.

Geografski se uz Bušmane naslanjaju Hotentoti, isto svijetle puti, koji su primili i asimilirali mnoge bušmanske elemente u sebe, ali koji nisu drugo već najjužniji i antropološki jako izmijenjeni ostatak prastarog hamitskog useljavanja, o čemu dovoljno svjedoči povezanost gramatike sviju hotentotskih jezika sa hamitskim jezicima na sjeveru. U kompaktnoj masi se nadovezuje uz ova plemena (sve do 5° sjev. širine) tamni Bantu — narodi, koji od cijelog afričkog pučanstva pokazuju najhomogeniju jezičnu i somatsku grupu. O njihovom doseljenju ne može se danas više konstatovati ništa stalno, ali van sumnje su mlađi od svojih južnih susjeda Bušmana. Sjeverni dio pučanstva Sudan — crnci, koje neki etnografi uzimaju uopće kao prave crnce, izmiješani su u tolikoj mjeri sa tuđim elementima, naročito hamitskim i semitskim, da je gotovo isključeno, da se o njima stvori jasna antropološka slika. To isto vrijedi i za pastirski narod Fulbe (Fellata), koji je dolazeći sa zapada, iz Senegalije, preplavio cijeli zapadni Sudan. I ako njihov jezik pokazuje sličnosti sa hamitskim, zaprema ipak samostalni položaj.

Vjerovatno su mlađi doseljenici na afričko tlo, i ako je to doseljenje prastaro, Hamiti, koji nastavaju velik dio sjeverne Afrike. Prema jugu su ovi doseljenici napustili svoj jezik i primili jezik pokorenih Bantu-naroda.

Najmlađi sloj pučanstva su Semiti, koji su se doselili u historijsko doba iz Azije a isključivo

su arapskog podrijetla. Jedan od tih valova seljenja donio je i islam u Afriku.

U Africi se uopće jako ističu azijski uplivi, što je uslijed povezanosti s azijskim kontinentom i razumljivo, ali će ti uplivi biti, kako tačno opaža Karl Weule, pretežno etnografskog, a znatno manje antropološkog karaktera: »Taj kontinent nisu preplavile velike nove narodne struje, nego u glavnom nove ideje i nova materijalna kultura, oboje nošeno slučajnim manjim valovima azijskih doseljenika, koji su se u prastaroj masi urođenika tamne puti više ili manje izgubili i čije je materijalno i duhovno dobro ostalo nerazoreno ali je, i dalje nerazvijano plovilo kroz daljnja stoljeća«.

Od interesa je i prehistorijska povezanost sjeverne Afrike od Barke do Maroka sa Evropom. Cijeli taj sjeverni rub Afrike prekriven je megalitskim građevinama kao što su triliti, dolmeni, menhiri, stonehenge i dr., koje pokazuju kulturnu vezu sa Praevropom, a naročitu sličnost sa keltskim tipom građe. Poseban kulturni fenomen je kultura Benina, oko ušća Nigera, čija je metalna tehnika cvala u 16. i 17. stoljeću. Vanredno interesantne bronce lijevane su po t. zv. izgubljenoj formi (á cire perdue), u vrlo minucioznoj izradi, tako da se dugo mislilo, da su rezultat portugijskog prenošenja evropske tehnike. Odličan poznavalac Afrike Leo Frobenius drži, da je i stil i tehnika te Benin-kulture čisto africka, i vidi u njoj zadnje kulturne izdanke prastare Atlantide, o kojoj se toliko govori u zadnje vrijeme u nauci, a još više među laicima.

Afrička zbirka Etnografskog Muzeja pretežno je sastavljena i darovana od Dragutina Lermana, člana ekspedicije poznatog afričkog istraživača Henri M. Stanleya. Lerman, Hrvat iz Požege, boravio je uz kratke prekide, četrnajst godina u području Konga (1882—1896,), gdje je poslije u službi belgijske vlade postao i generalnim povjerenikom za Istočni Kongo. Na svojim ekspedicijama sabrao je veliku zbirku predmeta crnačke kulture, koji sada sačinjavaju najljepši i najpotpuniji dio vanevropske zbirke Etnografskog Muzeja. Cijela ova zbirka, daje preglednu sliku kulturnog života stanovnika oko Konga i mi možemo samo da upozorimo u glavnim crtama na najtipičnije predmete i njihove odlike.

Velika vještina i naklonost za rezbariju producirala je, uz odličan drveni materijal, predmete umjetničke vrijednosti. *Drvene čaše* (slične našim kepčijama ili pastirskim čašama), *fetiši, pokućtvo,* naročito stolice sa antropomorfnim oblicima (oponašanje ruku i nogu u kompoziciji stolice), *oružje, korice za mačeve* iz drva ili kože, *muzički instrumenti* itd. sve je izrezbareno, bilo geometrijskim, bilo životinjskim ornamentima. Naročito se često u Africi, osim nekih krajeva kao nilskog područja, opetuje kao ornamenat *gušterica* u raznim varijacijama. Nalazimo je i utkanu u tkivu uz razne druge sakralne ornamente. Vanredno je uspjelo *rezbarenje slonovih kljova* u području Loanga, gdje su cijele priče i satire prikazane relijefima koji spiralno obavijaju kljove: na pr. poput relijefa na stupu Marc-Aurela u Rimu. Ni upliv kršćanstva nije ostao bez traga na crnačku plastiku; tako posjeduje Muzej i *razapetog Hrista* skupocjeno djelo crnačkih ruku.

Smisao za muziku, suptilni Evropljani bi rekli: za buku, razvijen je kod Crnaca, što se vidi i po mnogobrojnim vrstama *instrumenata.* Bubnjevi,

trublje od slonovih kljova, instrumenti slični harfi i gitari, tambure, pa tipični t. zv. *Marimba* instrumenat sličan xylophonu, zvona i dr. udovoljavaju glazbenim zasadama Crnaca. A da ti, za nas sigurno problematični, muzički užici budu slušateljima još potencirani nastupaju kod ceremonija i plesači u plesnim maskama sa *fantastičnim obrazinama* i u *ogrtačima* i resastim *pregačama od trave.*

Željezna tehnika bila je Crncima davno poznata, što više, čini se, da je iz Afrike prešla u kulturu Sredozemnog mora. Ne samo da nalazimo *mijehove,* već je Crncima poznata i, naravno u primitivnoj formi, visoka peć za spravljanje željeza. Tim u vezi je željezo našlo veliku upotrebu u Africi. Kućno *oruđe, nakit,* primitivni *novac,* u formi željeznih lopata, a pogotovo oružje: *koplja, sulice, strijelice, harpune, mačevi, sjekire* itd. pretežno je izrađeno od željeza. Samo oružje pokazuje bezbrojne varijacije u formi i upotrebi, kao što je i njegova geografska rasprostranjenost različita. Izvijeni noževi za sakralne ceremonije: ljudske žrtve; ravni i uvijeni mačevi, (kod nekih njihovih tipova opaža se i utjecaj grčko-rimskih forma), sjekire sa prehistorijskim oblicima, pa tipične afričke sjekire sa usađenom oštricom, željeza za bacanje, koplja sa mačastim oštricama itd. sve je to obilno zastupano u muzejskoj zbirci. Uz karakteristične afričke toljage nalazimo i buzdovane, koji se potpuno podudaraju sa formama buzdovana iz početka novog vijeka, koji su kod nas poznati pod imenom »šestopera«. Po svoj prilici se ovdje radi o imigriranoj formi preko Evropljana.

Od posebog je etnološkog značenja afričko *vezivo.* Tehnika njihova gotovo potpuno odgovara onoj, koja je nađena u starim koptijskim grobovima i koju nalazimo još živu u nekim našim krajevima. I ta pojava je jedan od rezultata migracije ljudske kulture o kojoj je u uvodu bilo govora. Uopće se ovakve, na oko začudne analogije vrlo često pokazuju u kulturnoj historiji čovječanstva. Živo pulziranje duhovnih i materijalnih tekovina ne zaustavlja se ni pred kojim branama i ogradama i etnologija ima prvenstveno zadaću, da njihovu povezanost i karaktere ispita, i tako u neku ruku, kaže posljednju riječ o kulturnoj zajednici čovječanstva.

Manje su zbirke iz *Abesinije.* Osim karakterističnih srebrom *okovanih, okruglih štitova, mačeva, nakita, odjeće,* čije neke forme podsjećaju na staro-kršćanske i koptijske tunike, nalazimo niz objekata kulture ove crnačke kraljevine, koja se uz crnačku republiku Liberiju jedina izvila iz tako često ubitačnog zagrljaja kapitalističke kulture Evrope.

*

Time završavam ove šetnje kroz zagrebački Etnografski Muzej, te ako mi je uspjelo, da barem mali dio zainteresujem za ovu našu kulturnu instituciju, kao i za mladu etnografsku nauku, onda je svrha ovih šetnja postignuta.

Tiskara »Merkantile«, Zagreb Ilica 35.
(Gjuro Jutriša i drugovi).